

HRVATSKOGLAGOLJSKI AMULET TIP A SISIN I MIHAEL

Marija PANTELIĆ, Zagreb

Budući da su amuleti univerzalna baština čovječanstva, koja trajno živi i neprestano se obogaćuje novopronađenim spomenicima, to ona privlači interes ljubitelja povijesti ljudske misli, vjerovanja i umjetnosti, što se odrazilo u nicanju literature o oblicima, materijalu i klasifikaciji, kao i o pisanim amuletima.¹

1. Pisani amuleti

Jezgru pisanih amuleta sačinjava legenda o sv. Sisinu, pobjedniku nad ženskim demonom, koji predstavlja različite bolesti ili davi malu djecu. U drugoj varijanti legende sv. Sisina često zamjenjuje sv. Mihael arkandeo. Motiv potječe iz starog Istoka, gdje se vjera u čarobnjaštvo zasnivala na silnom strahu pred demonima, a od 4. st. pr. n. e. širila se po cijelom helenističkom kulturnom prostoru. Zli demoni mogu i žele nauditi čovjeku, a njihova se moć može slomiti čarolijom. Da bi čari i čarobnjačke formule (egzorcizmi) bili djelotvorni, mora se poznavati tajanstveno ime demona, a propisana se formula zaklinjanja mora najtočnije primijeniti. Čarobnjak, koji vlada tom tajnom znanošću, može mijenjati vrijeme, liječiti bolesti

¹ Pregled povijesti amuleta pa i pisanih kod raznih naroda, različitih oblika i materije donose enciklopedije, leksikoni i monografije s bogatim bibliografijama. Citiramo novija izdanja: *Reallexikon für Antike und Christentum I.* Stuttgart 1950; *Enciclopedia dell' arte antica, classica e orientale I.* Roma 1958; L. Hansmann u. L. Kriss-Rettenbeck, *Amulett und Talisman. Erscheinungsform und Geschichte.* München 1966; T. Schrire, *Hebrew Amulets.* London 1966; J. Blankoff, *À propos du »Dvoeverie« et des amulettes »Zmeeviki«.* Communications présentées par les slavistes de Belgique au VIIe Congrès International de Slavistique. Varsovie 1973. Bruxelles 1973, 67—86.

ili ih uzrokovati i oslobađati od opsjednutosti. Utjecaj takve magije podržavale su i jačale i filozofske struje (neopitagorizam i neoplatonska škola sa razvijenom naukom o demonima) i mnogo pridonijele širokom demoniziranju religije u helenizmu. I u židovskim se krugovima također prakticiralo čarobnjaštvo i zaklinjanja demonâ. Nakon povratka Židova iz babilonskog sužanjstva egzorcizmi nisu više magija, već molbeni čini. Čovjek se nada da će Bog suzbiti Sotonu i njegove saveznike, ako zazove moć njegova imena (Zah 3, 2). Krist je pobjednik Sotone i zlih duhova, stoga će se egzorcizmi, kojima će se služiti apostoli i njihovi nasljednici, odsad vršiti u ime Kristovo (Mat 7, 22; Mc 9, 38)² i tako izgoniti đavle, ozdravljati i liječiti bolesne. Ipak kršćanstvo nije moglo izbjeći utjecaju ritualne baštine starih istočnih religija impregniranih grčkim i hebrejskim utjecajima kao i heretičkim apokrifnim elementima, što se odrazilo i u upotrebi amuleta.

Kako je Mojsijev zakon zabranjivao upotrebu amuleta, to su Židovi ispisivali odlomke biblijskog teksta na komadiće pergamene i stavljali ih u kožnate vrećice. Nosili bi ih privezane za lijevu ruku ili oko čela. Premda su ti zapisi imali izrazito vjerski karakter, ipak su oni kasnije postali pravi amuleti.³

Prvi se kršćanski amuleti, zapisi pojavljuju u 2. st. n. e. Bili su pisani na olovnim pločicama, koje su nađene i u Hrvatskoj,⁴ na papirusu, na svitku pergamene ili tkanine. Naslikani amuleti (medaljoni) gdje anđeo, kralj Salomon ili sv. Sisin na konju ubijaju ženskog demona pojavljuju se u 3. st. na egipatskim i bizantskim spomenicima.⁵ Najznačajniji prikaz sv. Sisina kako na konju ubija žen. demona Alabasdriju prikazuje velika freska na ruševinama egipatskog samostana Bawit (Hermopolis) oko 4. st.⁶ (Sl. 1). Bolandisti još nisu rekli posljednju riječ o tom istočnom svecu, a moderna ga kritika smatra manihejcem, direktnim nasljednikom samoga Manesa, kojeg je Sisin zbunio otkrivši njegove zablude na javnom sastanku i tako

² H. Jedin, *Velika povijest Crkve I*. Zagreb 1972, 111—112; X. Léon-Dufour, *Rječnik biblijske teologije (RBT)*. Zagreb 1969, 1521—1522.

³ *Enciclopedia dell' arte antica, classica e orientale I*. Roma 1958, 330—331.

⁴ P. Guberina, *Tabella plumbea sisciensis*. *Nastavni vjesnik* 45. Zagreb 1936/37, sv. 1—3, 4—12; M. Barada, *Tabella plumbea traguriensis*. *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*. N. S. 16. Zagreb 1935, 11—18.

⁵ H. Leclercq, *Papyrus*. *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie (DiAL)* I/2, col. 1382.

⁶ J. Clédât, *Baouit*. *DiAL* 2, coll. 203—251; A. Grabar, *Byzantium from the death of Theodosius to the Rise of Islam*. Paris 1966, sl. 192.

pobijedio đavolsku nauku Manesovu. Zbog toga je on postao na čitavom Istoku jedan od najmoćnijih zaštitnika protiv đavla i njegovih zlodjela, naročito bolesti.⁷

Srednjovjekovne legende: grčke, armenske, arapsko-etioipske, rumunjske, ruske, bugarske, srpske i hrvatske prikazuju sv. Sisina kao vrhunskog pobjednika nad žen. demonom. Legenda je vjerojatno nastala prema staroj maloazijskoj mitologiji.⁸ Naime, žen. je demon progutao Sisinovoj sestri Meliteni sedmero djece, koju sv. Sisin oslobađa i prisili demona da mu oda svoja tajna imena. Prema jednoj verziji, demon se neće moći približiti onima koji budu imali ta imena kod sebe zapisana, dok druge varijante traže kao uvjet da vještica ne može škoditi gdje bude napisano svečevo ime, a kod trećih vještica zahtijeva poznavanje imena obaju protivnika.

2. Pregled izdanja i literature o slavenskim Sisinovim legendama

Postoje dvije glavne varijante Sisinove legende. U prvoj sv. Sisin (Sisin-tip) sâm ili sa svojom braćom s imenom istoga korijena Sinesom ili Sinodorom, a koji put i Teodorom vraća se iz svojih vojnih podviga (u nekima iz Arabije za cara Trajana). Navraćaju se k svojoj sestri koja je sagradila čvrst dvorac, kulu i dobro ih zaštitila. Ona je, naime, imala šestero djece koje joj je odnijela vještica, a sada ima sedmo koje dobro čuva. Prema jednoj verziji braća dolaze k sestri po nalogu anđela da joj pomognu, ili opet ne znaju ništa što joj se dogodilo, po drugoj. Nakon njihova uporna traženja sestra im otvara vrata, ali se vještica kao muha ili kao zrno uvlači pod konjsko kopito i ulazi s braćom u sestrin dvorac, usmrćuje i odnosi jedino dijete. Kad to sestra osjeti u pola noći, probudi plačem svoju braću, koja odmah, pošto se pomole Bogu za pomoć, ili im to nalaže anđeo, odlaze na konjima u potjeru za vješticom. Kod nekih verzija susreću vrbu i kupinu, koje upitane, taje da su vidjele vješticu, na što ih braća proklinju, dok im čempres i maslina odaju smjer vješticina letenja i primaju blagoslov. Progonjena se vještica baca u more i pretvara u ribu, ali je braća mrežama uhvate. Kad su je počela žestoko tući i tražiti da im oda tajnu njene moći i da vrati sedmero sestrine djece, u nekim verzijama vještica traži čudo, naime, da oni povrate

⁷ P. Perdrizet, *Negotium perambulans in tenebris*. Strasbourg 1922, 14—15.

⁸ G. Graf, *Sisinnius v. Antiochien*. *Lexikon für Theologie u. Kirche IX*, col. 600.

majčino mlijeko, ili traži mlijeko njihove sestre. Kad braća to ispu-
ne, vještica vraća sedmero djece i obećaje, da gdje god budu napi-
sana i čitana njena imena, odnosno gdje bude vidjela napisano ime
sv. Sisina, ili jedno i drugo ime, da se neće moći približiti ni škoditi.

U drugoj varijanti sv. Sisin, češće sv. Mihael, susreće vješticu
duge kose, plamenih očiju i strašnih zubiju. Kad je upita tko je,
ona, u nekim legendama odgovara da je drvo (dubije), ili vještica,
koja ubija nerođenu i rođenu djecu. Ona im prilazi u raznim pri-
jatnim (golubica, kokoš, medvjedica) i neugodnim (zmiya, pas) pre-
dodžbama. Oda je im kako je bila i kod Kristova rođenja da bi ga
pogubila, ali ju je opazio sv. Mihael (kod nekih 4 arkandela: Mihael,
Gabrijel, Rafael i Urijel) s evanđelistima i drugim, pa i lokalnim
svecima, i stavili je u okove. Nakon mučenja ona oda svoja imena
i zakune se da gdje god bude našla svoja imena, ili imena arkandela
ili sv. Sisina ili jedna i druga da se neće moći približiti ni škoditi
mjestu i osobama koje ih posjeduju.

U bugarskim i ruskim legendama sv. Sisin ili sv. Mihael sjede
na kamenu pokraj Crnoga mora iz kojega izlazi 7 ili 12 kćeri Irudo-
vih odnosno Filipovih, koje su tražile glavu Ivana Krstitelja. One
muče ljude različitim bolestima, naročito groznicom, pa ove legende
nose naslov: *Skazanie o dvunadesjatъ tresovicahъ*⁹ ili *Molitvy o iz-
gnani bolžnej lihoradočnyhъ*.¹⁰ Nakon mučenja one odaju svoja ime-
na koja odrazuju različite bolesti, naročito groznice: *Treseja, Ogneja,*
Ledeja, Znobeja, Suhota itd. Original ove legende neki su pripisivali
bugarskom popu Jeremiji tj. Jeremiji Bogumilu, dok Mansvetov i
Veselovski upućuju na grčki original.¹¹ Iz motiva ovih legendi nastalo
je bezbroj molitava sv. Ssinu, sv. Mihaelu i ostalim svecima kao i
mnoštvo zaklinjanja vještrice po zagovoru glavnih pobjednika nad
vješticom, a umetnute su i ostale kategorije svetaca.

Ovo književno nasljeđe, koje se smatralo apokrifnim, registri-
rano je u indeksu iz 14. st. (Pogodinski nomokanon), a njegovo prou-
čavanje počelo je vrednovanjem narodnog blaga krajem 19. st. Svo-
jevremeno najbolji poznavalac rumunjskih starina i jezika prof. Häs-

⁹ Вѣстникъ географическаго общества. Том XXVI, 1895, sect. V, 153—4.

¹⁰ N. Tihonpavovъ, Памятники отреченной русской литературы II. Moskva 1863, 251. Молитва... Изъ рукописи прошлаго вѣка, dakle iz 18. st.

¹¹ M. Sokolov, Материалы и замѣтки по старинной славянской ли-
тературе, Вып. первый 1—5. Moskva 1888, 23 i tamo navedenu literaturu.

děū¹² obradio je i izdao različite, po njegovu mišljenju, bogumilske apokrifne legende i molitve, među kojima centralnu pažnju zauzima legenda Sisina-tipa pod naslovom: *M(o)l(i)tva sv(e)t(a)go Sisina ot diavola prokleta*. Tu je sv. Sisin prikazan kao hrabar vojnik kojemu se javlja anđeo u snu i daje mu novu dužnost, naime, da ide progoniti đavla koji je oteo njegovoj sestri Meliteni šestero djece. Legenda nema popisa imenâ vještice, jedino Melitena u razgovoru s bratom kaže da se boji vruga *Varaha*. Hăsděū donosi legendu u 3 verzije: 1. na slavenskom jeziku, koju je napisao neki Rumunj oko 1500. god., a zapisana je u zborniku magačkog popa Grigorija oko 1580. god.; 2. rumunjski prijevod legende koji je nastao oko 1550. god. 3. legenda u verziji suvremene narodne književnosti. Hăsděū je izdao i obradio i drugu varijantu legende Mihael-tipa u kojoj vještica pod mukama odaje svojih 19 imena. Autor donosi tabelu tih imena zajedno s imenima iz »molitava o trësavicah«, koja su novijega datuma i ne mogu se, kako je primijetio Veselovski, uspoređivati, jer su imena iz prve legende mnogo starija.¹³ Po mišljenju prof. Hăsděūa Rumunji su kao najbliži susjedi Bugarima vrlo rano prihvatili bogumilstvo i njegovu književnost u kojoj nije bilo velikih odstupanja od kršćanskih dogmi, a i teološka sprema suvremenih svećenika nije mogla uočiti manja odstupanja. Zato su pravoslavni svećenici prepisivali bogumilska i apokrifna djela. Veselovski odbija povezivanje postanka Sisinovih legendi sa širenjem bogumilstva, i upućuje na grčke predloške tih legendi,¹⁴ uzevši u obzir rezultate Gasterovih istraživanja o srednjovjekovnim židovskim legendama judejsko-kabalističke tradicije.¹⁵

Pojedini elementi navedenih legendi oblikovali su žetvu molitava i zaklinjanja (egzorcizama), naročito u Rusiji i Srbiji, po zagovoru sv. Sisina, Mihaela, Nikole, sv. Josipa i ostalih svetaca. Više varijantata Sisinovih legendi, molitava i zaklinjanja predstavlja Srećkovićev srpski pergamenski zbornik popa Dragolja iz poč. 14. st. koji je pronašao, obradio i izdao M. Sokolov.¹⁶ On je sadržaj zbornika podijelio

¹² B. P. Hăsděū, *Cărțile poporane ale Românilor in secolul XVI*. Tom II. Bucuresti 1880.

¹³ A. N. Veselovski, *Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха*, VI—X. Записки Имп. Акад. наукъ XLV. Санктпетербургъ 1883, 36—37.

¹⁴ *Isti*, o. c. 51.

¹⁵ M. Gaster, *Studies and texts in folklore, magic, mediaeval romance, hebrew apocrypha and samaritan arhaeology*. Vol. II. London 1925—1928, 1255—1265.

¹⁶ M. Sokolov, o. c. 23—50.

u IV grupe: I. Različite varijante Sisinove legende (№ 1—4); II. Molitve od zloga duha (№ 5 i 6); III. Zaklinjanja sv. Sisina od đavola (№ 7—10). Sokolov donosi i varijante prema slavensko-rumunjskom tekstu Sisinove legende (X); zatim prema dvjema grčkim verzijama koje je izdao Allatius (A^a i A^b)¹⁷ i grčki izdani tekst od Sathasa (S).¹⁸

Osim donošenja komparativnog materijala Sokolov tumači mnoge detalje teksta Srečkovićeve zbornika, ali se ipak nije osvrnuo na jezik zbornika koji bi ga bio uputio na mjesto i vrijeme postanka njegova predložka, što je već primijetio i Jagić.¹⁹

Prof. Dujčev otkrio je nedavno u privatnom posjedu u Sofiji jedan srpski ćirilski spomenik koji sadrži uz ostali tekst i oba tipa legendi o vještici. Prva dolazi pod naslovom: *Molitva s(ve)tago Sisona i seste(!) ego Melentie ot diavola*, koja pripada grupi I/1 Srečkovićeve zbornika u izdanju Sokolova. Dujčev nije transliterirao ni obradio tekst, nego je samo donio njegove fotosnimke. Sisinu, vojniku, javlja anđeo da ga je Bog odredio da bude lovac za đavlom. Od drveća Sisin susreće vrbu, kupinu, bor i maslinu, a vještica odaje samo 8 svojih imena: 1. *Veštica*; 2. *Mestica*; 3. *Mora*; 4. *Vila*; 5. *Adijca*; 6. *Krovopišca*; 7. *Udavljejušta*; 8. *Vetar*.²⁰ Druga varijanta legende Mihael-tipa ima naslov: *Molitva s(ve)tago Arhaggela Mihaila i pro(čihъ) silъ. Tomužde ot nečistago d(u)ha, ot veštice, ot groznice ot noćnice, ot vile, ot more, ot nazora, ot pogana větra*. Sv. Mihael polazi »ot gori Eleonskia,²¹ u slavensko-rumunjskoj sv. Mihael veli *hodih po gorē eleonstēi*.²² U Piperkovićeve zborniku iz 1827. god. sv. Mihael je otišao *ot gori elenskoj*,²³ a u legendi rukopisa iz 17. st. beogradske Narodne biblioteke arkandeo *ishoždaše ot gore eleonske*.²⁴ U legendi I/4 Srečkovićeve zbornika Sisin *shode ot sionъskije gory* kao i u rumunjskoj molitvi sv. Sisoj *shoditъ sъ Sionъ gory, sъ vysotъ Eleona*.

¹⁷ L. Allatius, *De templis Graecorum recentioribus*. Coloniae Agripinae 1645, 126—129 i 133—135.

¹⁸ S. Sathas, *Μεσαιωνική βιβλιοθήκη* V, 1876, 573—575.

¹⁹ V. Jagić, *Материалы и замѣтки по старинной славянской литературѣ Матвѣя Соколова*. Moskva 1888, 14 (recenzija).

²⁰ I. Dujčev, *Apocrypha Byzantino-Slavica*. Zbornik Filozofskog fakulteta IX/1. Beograd 1967, fotosnimka red 145—248.

²¹ Isti, o. c. fotosnimka redak 250—310.

²² B. P. Häs dē ŭ, o. c. 280—281.

²³ Lj. Kovačević, *Nekoliko priloga staroj srpskoj književnosti*. Starine JAZU 10. Zagreb 1878, 282.

²⁴ V. Kačanovskij, *Apokrifne molitve, gatanja i priče*. Starine JAZU 13. Zagreb 1881, 155.

U legendi popa Jeremije Sisin *javlaetsja na Sinajskoj gorě*, a u nekim ruskim zaklinjanjima on djeluje na *Tavorskoj gorě*.²⁵

Prema ovom pregledu izdanih ćirilskih tekstova nastojat ćemo dati mjesto dvjema hrvatskoglagoljskim legendama, molitvama, zaklinjanjima i ostalom tekstu koji se upotrebljavao kao amulet.

3. Analiza sadržaja hrvatskoglagoljskog amuleta

Hrvatskoglagoljski rukopis o kojem ćemo govoriti pisan je na komadu pergamene vel. 55,5 x 27,5 cm prema opisu I. Milčetića,²⁶ koji se nalazi u Vatikanskoj biblioteci cod. Illir. 11. Tekst je pisan u 2 stupca po 124 retka. Upotrebljavao se kao amulet, jer je pergamena bila po širini lomljena dva, a po duljini četiri puta tako, da je veličina složena oblika bila 9, ili 9,5 x 5 cm (Sl. 6). Tekst je pisan za nekog *Matěva* i *Mihelu* i njihovu djecu, jer se njihova imena više puta citiraju. Tekst se sastoji od 11 sadržajnih jedinica. Svaka jedinica počinje većim ili manjim inicijalom ili znakom C , koji u kodeksima upozorava na novi tekst, odnosno njegov naslov. U amuletu stoji ispred teksta kao neka eksplikacija, odnosno njegov naslov. Slova ovih eksplikacija i naslova ispunjena su crvenilom. Na početku prvoga stupca nacrtana je primitivno glava, vjerojatno Kristova, premda nema aureole, jer tekst počinje: *Gl(a)va H(rvsto)va*. U sredini gornjega dijela drugog stupca nalazi se nacrtan amulet — *zn(a)menie* — u obliku kruga o kojem će biti govora kasnije.

Hrvatskoglagoljski amulet (dalje Hga) pripada nizu orijentalnih, grčkih, hebrejskih, arapsko-etiopskih, srpskih i slavensko-rumunjskih pisanih amuletskih spomenika, ali kako on pokazuje neke specifičnosti, a nije dosada detaljnije proučen, to ćemo nastojati analizom sadržaja i jezika odrediti mu mjesto među slavenskom i ostalom pisanom amuletskom građom.

²⁵ M. Sokolov, o. c. 36 i nota 1.

²⁶ I. Milčetić, Hrvatska glagoljska bibliografija. Starine JAZU 33. Zagreb 1911, 198—201; Prof. Stj. Ivšić kod obradbe olovne pločice tzv. *Apokrifne »Sisinove molitve«*, stsl. spomeniku srpske redakcije iz 13. st., samo je konstatirao da je pronašao paralelan tekst u poznatom srp. ćir. Zborniku popa Dragolja iz 14. st., a također malo drugačiju verziju zaklinjanja đavla s legendom o sv. Sisinu u hrvatskom glagoljskom spomeniku iz 15. st. koji se čuva u Vat. biblioteci. Cf. Stj. Ivšić - J. Vrana, Zaprěštenije dijavola. Rad JAZU 348. Zagreb 1967, 8.

Kod obradbe Hga uzimat ćemo u obzir kod karakterističnih mjesta spomenute ćirilske tekstove kao i dva mnogo mlađa hrvatsko-glagoljska amuleta iz mjesta Sali na Dugom otoku, koji se čuvaju u Arhivu JAZU, sign. IVa 80/17 i IVa 80/26.²⁷ Pojedine sadržajne cje-line označujemo brojevima I—XI.

I. Iza invokacije Oca, Sina i Duha Svetoga s umetnutim križićima slijedi tekst: *Gl(a)va H(rbsto)va*, gdje je početno slovo *G* ukrašeno, a ispred njega naslikana je vjerojatno Kristova glava. U biblijskom govoru riječ glava označuje u neživom svijetu sve ono što je prvo, najbolje ili najviše, a u prenesenom smislu glava se primjenjuje na ljude koji koračaju na čelu, koji su vođe. Ovo značenje dobiva u Novom zavjetu (NZ) Krist, koji ima prvenstvo nad svim bićima.²⁸ Dalje se ističu vanjski karakteristični dijelovi glave koji se simbolički pripisuju najistaknutijim ličnostima Staroga zavjeta (SZ): čelo Ilijino, oči Izaije proroka, usta Davidova, jezik i usne Salomonove, a zatim se prelazi na duševne vrednote: pamet Benjaminova, vjera Abrahamova, milost Ivanova, ali krv Abelova. Kako nismo našli analogan tekst, možda bi ovaj početak, koji uz invokaciju zapravo odaje počast Kristu i pohvalu velikanima SZ, mogao biti aluzija na amulette egipatskih papirusa, koji su često počinjali himnom Nilu, invokacijom Izisu, Artemisu i Sabaotu.²⁹ Nakon počasti velikanima SZ zaziva se mir Kristov na Matěva, Mihelu i njihovu djecu i nagoviješta se profilaktička namjena amuleta, naime, traženje zaštite protiv svakog približavanja i nasilja nečistoga duha pomoću Krista i njegove Majke kao i zagovora ženskih svetica: popularne *sv. Katarine* i *Margarete*, zaštitnice sretnog poroda,³⁰ *sv. Uršule*, bilo zbog njenog lokalnog kulta (Köln, Venecija, Istra, Slovenija itd.) ili zbog kategorije njena patronatstva: sretnog braka i ženske mladeži³¹ i *sv. Jelene*, koja se uz njen kult na Istoku i na Zapadu posebno častila u Kölnu i Veneciji, a zaštitnica je protiv oluje, požara i epilepsije, za koje se od starine držalo da ih izazivaju demoni.³² Iza nabranja

²⁷ I. Milčetić, o. c. 280—281 i 283; Vj. Štefanić, Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije I. Zagreb 1969, 175 i II. Zagreb 1970, 233—234.

²⁸ X. Léon-Dufour, RBT, col. 260.

²⁹ C. Préaux, Une amulette chrétienne aux musées royaux d'art et d'histoire de Bruxelles. *Cronique d'Égypte* 20, 1935, 361—370. Citirano iz referata J. Blankoffa o. c. 68—69, bilj. 2.

³⁰ A. Franz, Die kirchlichen Benediktionen des Mittelalters II. Graz 1960, 194; J. de Voragine, *La Légende dorée* I. Paris 1967, 455.

³¹ J. E. Gugumus, Orsola. *Bibliotheca Sanctorum* (BS) IX, col. 1260.

³² E. Croce, Elena. BS IV, col. 993.

općenitih kategorija svetaca završava ovaj odlomak amuleta križanjem uz izgovaranje imena Oca, Sina i Duha Svetoga.

II. *M(o)l(i)t(a)vb ot Nastavi*. Slične slavenske i grčke molitve slijede neposredno iza Sisinove legende: *Molitva ot đbēvola* ili *ot zлаго duha, ot vēštice* (cf. Sokolov, Kačanovski, Allatius). Molitva Hga dolazi ispred zaklinjanja i ispred Sisinove legende, ali i sa osamljenim imenom *ot Nastavi*, jer analogne takve molitve ne donose vješticino, odnosno đavlovo ime. U drugoj varijanti legende Hga vještica, koja dolazi k maloj djeci u prijatnim (golubica, medvjedica, pa i kao muzika) i neugodnim životinjskim predodžbama (zmija, pas), da ih pogubi, smatra se prema svojim metodama učiteljicom: *i zato se slišu nastav'nica*. U Srećkovićevu zborniku (Sokolov № 3, str. 35, redak 4) nakon što je vještica odala svoja imena sv. Sisinu izjavljuje: *azb esmь nastav'nikь čarotvor'cemь vsemu z'lu*. Vjerojatno je »Nastava« u Hga jedno od imena vještice koja dolaze od njenih funkcija: napasnica i učiteljica u vršenju zlih djela. U molitvi se na prvom mjestu zaziva u pomoć sv. Sisin, pobjednik nad đavlom, da đavao, samo kad začuje njegovo ime, ne bi više imao nikakve vlasti nad Matěvom, Mihelom i njihovom djecom. Molitva se potkrepljuje zazivanjem najprije ženskih svetica: Bogorodice Marije, sv. Katarine, Margarete, Uršule i Jelene, a onda sv. *Mihaela arkanđela, sv. liječnika Kuzme i Damjana* (spasili su neku ženu od đavla), zatim sv. *Jeronima*, vjerojatno zbog lokalnog kulta, sv. *Ilije* i sv. *Jurja*. Ovog posljednjeg slavi Istok i Zapad kao pobjednika nad đavlom (zmajem, simbolom poganstva). Ime sv. Ilije proroka ubačeno je među novozavjetne svece u Hga vjerojatno pod utjecajem židovsko-kabalističke literature. Naime, u židovskoj se knjizi *Zohar* priča, da je prorok Ilija susreo Lilit (dolazi kod Izaije 34, 14) i njezinu družbu koja se spremila da usmrćuje novorođenčad,³³ a na drugom mjestu *Zohar* donosi iz judejske tradicije legendarne elemente iz života Ilijina u vezi sa Sotonom. Naime, kad je Ilija bio na ognjenim kolima prenesen u nebo, Sotona je protestirao kod Boga što je Iliju izuzeo od smrti. Bog mu odgovara da je stvorio nebesa upravo da se Ilija može na nj uspeti. Na inzistiranje anđela Vječni dopušta boj između Ilije i Sotone, u kojem pobjeđuje Ilija. On moli Boga dopuštenje da sasvim uništi neprijatelja, ali Bog ostavlja konačni obračun za svršetak svijeta.³⁴ Apostrofiranje sv.

³³ M. Gaster, o. c. 1257; A. N. Veselovski, o. c. 52.

³⁴ F. Spadafora, *Elia profeta*. BS IV, col. 1027—1028.

Ilije s kršćanskim pobjednicima nad Sotonom ili njegovim djelima (bolesti, vremenske nepogode, opsjednuća) možemo povezati sa židovskom legendarnom tradicijom.

III. *Zaklinjanje đavla* sastoji se od 26 rečeničnih nizova u kojima se prepliću urgentni zahtjevi pomiješani s biblijskim odlomcima. Kompozicija našega egzorcizma ne odražuje neki dosljedni poredak, jer postoje ponavljanja, jedino se mogu uočiti neke povezane cjeline. Egzorcizam počinje jakim izrazima: *zaklinaju i zaprećaju ti* i dodaju se imena: *nečisti duše, ulože, vraže, duše zali*. Zaklinjanje 1—6 zaziva u pomoć sve nebeske stanovnike. Uz imena arkanđela: Mihael, Gabrijel, Rafael ne citira se uobičajeni Urijel. Egzorcizam 7—11 iznosi najsnažnija i čudesna djelovanja Boga Oca i Sina prema Bibliji. Redak 12 spominje uz nebeske stanovnike događaj sudnjega dana, najpoznatija svemirska tjelesa: sunce, mjesec, zvijezde i neugodne prirodne pojave: grmljavinu i grom te prelazi na 24 apokaliptička starca i sve tajne Božje kao da slika pojave oko sudnjeg dana (Apoc 4,4). Iz novozavjetnog čuda Kristova hodanja po valovima (zaklinjanje 14) kao da se prelazi na starozavjetni prizor gdje Mojsije na Sinaju (Ex 19, 19) govori Bogu, a On mu odgovara u prasku oluje. Ovdje se nejasnim brojem 9 označuje trajanje grmljavine. Bilo bi shvatljivo da je broj 10, jer se razgovor vodio uz davanje Dekaloga (Ex 20, 2). Premda ne možemo protumačiti odakle broj 9, ipak svi obredi blagoslova vode na Bogojavljenje u hrvatskoglagoljskim misalima imaju broj 9 (cf. Transkripciju Hrvojeva misala f. 231c). Egzorcizam 15 povećao je anđeosku hijerarhiju od 9 korova na 900. Zaklinjanje 16 ističe 7 obraza (oblika) i duhova Božjih, što opet aludira na Ivanovo gledanje Božjega prijestolja pred kojim gori 7 zubalja tj. 7 Duhova Božjih (Apoc 4, 4). Egzorcizam 17 citira Mojsijevo čudesno dobivanje vode u pustinji pomoću štapa (Num 20, 11). 18—20 zaklinjanje nabraja kako je sve Bog porazio Sotonu, a zaklinjanje 21 zove u pomoć sve sile nebeske: sve čete anđela, sve kategorije svetaca, među kojima se ponavljaju 24 apokaliptička starca. a apostrofiraju se i 72 novozavjetna Kristova učenika. Egzorcizam 22 vrši se isticanjem najvažnijih otkupiteljskih događaja: Kristove muke, raspeća, pogreba, uskrsnuća, užasašća i dolaska Duha Svetoga. Slijedeća zaklinjanja iznose apokaliptički broj od 144.000 nevine djece (Apoc 7, 4-8), pozivaju se na grob Božji, na 360 svetih otaca koji su sudjelovali na VII općem saboru u Niceji god. 787;³⁵ zatim

³⁵ J. Jelenić, *Povijest Hristove Crkve III*. Zagreb 1928, 114. Tu se navodi da je na saboru prisustvovalo oko 350 otaca.

na čudo, po kojem sv. Petar hoda po valovima (Mt 14, 31), na stišavanje oluje na moru (Mt 8, 26), opisivanje starozavjetnog Boga: Bog Abrahamov, Bog Izakov, Bog Jakovljević pomoću kojega, a poput vjetra i oluje neka pobjegne dršćući vrag, Sotona i Navada od Matěva, Mihele i njihove djece po zagovoru njihovih zaštitnika sv. Mihaela i sv. Mateja evanđeliste i ostalih već citiranih ali samo muških svetaca.

IV. *Legenda o sv. Sisinu*. U našoj legendi ne djeluje sâm, već sa svojom braćom. Kako su egzorcističke formule voljele ponavljanja istih slogova, to nije lako odrediti koliko je bilo braće. *Sisino-Sisinos*, *Sikino-Sikinos* predstavljaju dva brata, a treći je *Teodor*. Dok oblik *Sikino-Sikinos* stoji osamljen u Hga, dotle legenda № 2 Srećkovićeva zbornika, koja ima također 3 imena, donosi kao drugo ime *Sinodor*, a treće je *Teodor*.³⁶ U Hga sâm Bog šalje braću na svoje djelo, *svoe orudie*. Braća odmah, bez uvoda o svojim podvizima dolaze k svojoj sestri, koja živi u gori. Grčki tekstovi nazivaju sestru: *Melitena*, *Meletina*, a ćirilski *Melitina*, *Melentię*, *Melintiana*, a u Hga ona je *Melestina*. Velika zima, zapravo nevrijeme prisililo je braću da se svrate k Melestini kao i u rumunjsko-slavenskoj legendi X i u № 2: *zima i lęjavica*. Melestina odbija otvaranje vratiju svojoj braći, da ne bi s njima ušao i đavao, koji joj je odnio već šestoro djece. U legendi Sisino-tipa đavao obično nema svoga imena. Jedino se u slavenskom tekstu rumunjskoga podrijetla Melintija boji vraga *Varaha*.³⁷ U grć. tekstovima ona se naziva *Γυλλώ*,³⁸ a u hebrejskom *Lilit*, oba vjerojatno orijentalna podrijetla.³⁹ U legendi Hga ona se zove *Navada*, dakle nosi slavensko ime za žen. đavla, koji noću usmrćuje novorođene. Glagol *navaditi*, naućiti, *vaditi*, ućiti postoji još u našim dijalektima; *Vada* je vještica u Dalmaciji, a *Vadine* su u narodnom prićanju Bosne i Hercegovine vile od kojih se može oboljeti, a mogu uzeti najrazlićitije oblike (metamorfoze) i tako škoditi ljudima.⁴⁰ Zanimljivo je da glagoljska legenda donosi još jedno dosad nepoznato ime, ali u nejasnom znaćenju. Naime, Melestina se boji

³⁶ Grćki tekstovi imaju imena: *Σισίννιος*, *Σισιννόδωρος*, *Σίνης* cf. M. Sokolov, o. c. № 2, 31; *Bibliotheca hagiographica graeca* (BHG) III. Supplementum, 69—70; M. Gaster, o. c. je našao legendu Sisino-tipa iz sredine 19. st. sa 3 imena: *This Saint Sisoe, with Sidor and Fidor*, str. 1016.

³⁷ B. P. Häsdeű, o. c. 285.

³⁸ L. Allatius, o. c. 133—135; P. Perdrizet, o. c. 25.

³⁹ E. Zolli, *Lilith*. *Enciclopedia cattolica* VII, col. 1350.

⁴⁰ I. Zovko, *Vjervanija iz Herceg-Bosne*. *Zbornik za nar. život i obićaje* 6, 138.

otvoriti vrata Navadi, ali uz to ime uvijek dolazi *a ne vrata Aneriju*, kad to citiranje nema smisla, što vjerojatno znači da se ne boji otvoriti vrata Aneriju, anđelu svjetla (Aur Aner) prema židovskoj anđelologiji i prema tumačenju Sefer Raziela.⁴¹ Kad je Melestina otvorila vrata svojoj braći, koja su došla na konjima, davao se podmetne pod konjsko kopito, uđe u kuću i usmrta Melestinino dijete, što ona opazi u pola noći. U sve 3 varijante legende Sisin-tipa Srečkovićeve zbornika vrag pograbi dijete i pobjegne, ali u epizodama s drvećem nema govora da bi vrag dijete i nosio kao u grč. tekstovima A^a, A^b i S. Jedino u legendi Hga, kad braća goneći vruga pitaju čempres (kumparis) da li je vidio *vraga leteća*, on odgovara: *viděh' g(ospodji pod' ostroviju letiše i dite nesiše* (nošaše).⁴² U mlađem slavensko-rumunjskom tekstu i u pitanjima i odgovorima stoji: *vraga bežašta* (ne leteća) i *otroku (!) nosešta*.⁴³ Osim personifikacije drveća legenda Sisin-tipa u Hga ima jedinu metamorfozu, naime, kad braća stignu vruga kod mora, on se pretvara u ribu. Braća ga sa sedam udica i mreža izvlače i traže od njega sestrinu djecu. Vrag zahtijeva nemoгуće, naime, da braća povrate majčino mlijeko koje su nekad sisali. Kad to braći nakon molitve uspije, vrag vraća također sedmero Melestinine žive i zdrave djece. Davao se pobojao da ga braća sasvim ne unište pa se počeo kajati i zaklinjati da gdje god budu napisana imena Sisinova, svete Trojice i četiriju evanđelista, da neće moći nauditi Matěvu, Miheli i njihovoj djeci po zagovoru ženskih svetica s dodavanjem imena *sv. Lucije*, koja — nasuprot vješticih zlih darova — djeci poklanja lijepe darove.⁴⁴ Nizu muških svetačkih imena dodana su još dva imena srednjovjekovnih popularnih svetaca: *sv. Vida* i *sv. Nikole*. Prvi je oslobodio Dioklecijanova sina od đavla, a drugi je oživio dijete koje je đavao zadavio.⁴⁵

VI. *Naslikani amulet*. Privjesci su bile grafičke molitve u obliku medalje ili slike na pergameni. Oni su karakteristični za kršćanstvo sve do dana današnjega, jer je pučka privatna pobožnost našla svoj izraz u tim blagoslovljenim predmetima.

⁴¹ M. Schwab, Vocabulaire de l'angéologie d'après les manuscrits hébreux de la Bibliothèque Nationale. Paris 1897, 6 [118].

⁴² U Talmudu se vještica Lilit predstavlja u krilatom ljudskom liku. Cf. Enciclopedia cattolica VII, col. 1350; na freski u Bawitu kćerka Alabasrije je neke vrsti krilata Melusina. Cf. Tab. 1.

⁴³ B. P. Häsdeü, o. c. 287—288.

⁴⁴ M. Ch. Celletti, Lucia di Siracusa. BS VIII, col. 256.

⁴⁵ J. de Voragine, La Légende dorée I. Paris, 1967, 395 i II. 53.

Glagoljski pisani amulet ima i naslikani amulet, *znamenje*, u obliku kruga razdijeljena križem, a nalazi se na početku drugoga stupca. Na unutarnjem dijelu kruga ispisano je 13 Božjih imena hebrejskog i grčkog podrijetla (cf. transliteraciju Sl. 2). Kako Židovi iz poštovanja nisu smjeli izgovarati neizrecivo ime »Jahveh« koje se sastoji u hebrejskoj riječi od 4 suglasnika *JHVH* (RBT, 389), to je Bog dobio deskriptivni naziv *Tetragram*, koji u našem krugu stoji na prvom mjestu. Sva imena, bilo hebrejska, bilo grčka označuju Božja svojstva: 1. *Tetragrammathon* (koji jest, Is 7, 14); 2. *Enmanuel* (Emmanuel, Bog s nama); 3. *Adonai* (moj Bog); 4. *Cirizōnō*; 5. *Imatronō*; 6. *Išafērō* (neidentificirana imena); 7. *Ajios* (ἅγιος, svet); 8. *Oteos* (ὁ θεός, Bože); 9. *Šoter* (σωτήρ, spasitelj); 10. *Mesiēšō* (Μεσσίας, hebrejska i aramejska riječ za Krista); 11. *Sabaotō* (Σαβαώθ, možda znači izraelske čete; vjerojatnije označuje nebesa i zvijezde, jer Bog raspolaže svim silama svemira, RBT 389); 12. *Atanatošō* (ἀθάνατος, besmrtni); 13. *Pantunō* (neidentificirano). Ispod desnog kraka križa ponovno je ispisano: *Agiosō* (sa *g*), *Otēosō*, *Is'kiriosō* (ἰσχυρός, jaki). Ispod lijevog kraka križa napisana su glagoljicom Božja svojstva, ali na latinskom jeziku: *San'tusō* + *Imor'talisō reksō pater* + *omnipoten'sō*. Krakove križa spaja ornament poput cvjetnih latica. Na njima i iznad njih upisana su imena evanđelista: *M(a)tēi*, *Mar'ko*, *Luka*, *Iv(a)nō* i pet puta *A(lelu)ē*. Od ostalih svetačkih imena nalaze se samo: *Gaš'parō*, *Bal'dasar*, *Mel'hiorō*. Pokraj svakog imena nalazi se križić +, a u donjem uglu lijevog kraka nacrtan je Salomonov pečat, zvijezda petokraka, pentagram (Sl. 3). Prema narodnom vjeronanju Salomon je pečat primio direktno od Boga, pa su ga u srednjem vijeku smatrali za kralja magičara, čiji je lik i njegov znak na medaljama i slikama bio djelotvoran protiv tajnih sila, zaseda demonskih i magijskih.⁴⁶ Naime, sâm Bog je poslao kralju Salomonu po svom anđelu čudotvorni prsten na kojemu je bio graviran pentagram (petokraka) pomoću kojega je mogao prisiliti svakoga demona na rad. U kršćanskom simbolizmu kralj Salomon označuje Krista,⁴⁷ pobjednika nad đavlom, pa u našem naslikanom amuletu ispod križa stoji i Salomonov pečat. Pokraj naslikana amuleta stoji eksplikacija: da je *sie zn(a)menje* donio anđeo kralju Davidu dok se borio sa svojim neprijateljima i da ono pomaže čovjeku protiv svih stvari đavolskih, protiv groma, protiv lukava neprijatelja, protiv zlih čari i protivu kleveta. Prema tome Hga nije samo zaštita obitelji i nji-

⁴⁶ P. Testini, Salomone. Enciclopedia cattolica X, col. 1693.

⁴⁷ P. Perdrizet, o. c. 33—35.

hove djece, jer njegov naslikani dio čuva općenito od svih đavlovih srednjovjekovnih personifikacija: bolesti, nevremena, naročito groma i od svakoga neprijateljskog djelovanja.

V. *Druga varijanta legende Mihael-tipa.* U Hga ona nema početka, ne spominje se tko je i gdje sreo vješticu, nema opisa njena strašna izgleda, nego se vještica odmah alegorično predstavlja: *azb sušica neplodovita*, koja uništava nerođenu i rođenu mušku i žensku djecu. Ona im prilazi kao muzika, golubica, medvjedica, ali i kao zmija i crni ljuti ženski pas (kuja). Prvi način vješticina pristupanja poput ugodne muzike u Hga nema nijedna druga nama poznata legenda. Po svojim zlodjelima, tj. usmrćivanjem malene djece, vještica se može identificirati sa *Lilit* iz židovsko-kabalističke srednjovjekovne literature. U knjizi *Alphabetum Siracidis* (8. st.) pripovijeda se o prvoj ženi Adamovoj koja je stvorena da škodi novorođenčadi; židovska knjiga *Zohar* govori o *Lilit*, prvoj ženi Adamovoj, koja se nakon grijeha Adama i Eve osvećuje njihovoj djeci. Po trećoj židovskoj legendi (donosi je Sefer Raziel) prorok Ilija susreće *Lilit* koja odlazi uništavati novorođene.⁴⁸ Glagoljska legenda pokazuje najviše srodnosti s № 4 Srećkovićeve zbornika, koju je kritički obradio Sokolov (35—39), a od mlađih ćirilskih legendi, naročito po skraćenom tekstu, odgovara legendi srpske redakcije *Apokrifnog molitvenika popa Živana* iz kraja 17. st. u Arhivu JAZU sign. I b 140.⁴⁹ U njoj nema opisa vještice, nego se ona također predstavlja odmah na početku kao i u glagoljskoj legendi, ali u pozitivnom značenju: *azb drēvo plodovito iskorenēvaju ijunostb ženbšku*... Većina ovih legendi prikazuje kulminaciju sukoba vještice sa sv. Mihaelom kod Kristova rođenja, kad je vještica htjela pogubiti i samoga Krista, ali ju je arkanđeo okovao i mučio. Jedino u glagoljskoj legendi sudjeluju u borbi, koja se također odvija kod Kristova rođenja, kerubini i serafini, a od arkanđela: Mihael, Gabrijel, Rafael, a umjesto Urijela, ali na drugim mjestima legende, pojavljuje se novo ime *Bar'hael*. U židovsko-kabalističkoj kao i u mlađoj ruskoj literaturi citira se ovaj anđeo u vezi sa zvijezdama, nebesima, godišnjim dobama i mjesecima. On je prema *Zoharu* II, f. 252b jedan od 4 serafina smještena u četvrtom trijemu nebeskom; on je ime židovskog mjeseca *Aba* u znaku

⁴⁸ A. N. Veselovski, o. c. 51—53; M. Gaster, o. c. 1252—1258; M. Schwab, o. c. 12 [124].

⁴⁹ V. I. Mošin, *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije* I. Zagreb 1955, 239—240.

Zodijaka (lava) i *Tebetha* u zimskom solsticiju. Njegovo je ime upisano na amuletima za žene u porodu (S. Raziel f. 43b).⁵⁰ Naime, prema židovskoj legendi, kad je prva žena Adamova Lilit pobjegla od njega, Bog šalje za njom tri anđela da je nagovore na povratak, ali ona odbija i sama izabire svoju ulogu da će se osvećivati Adamu i Evi daveći njihove novorođene. Nakon što su je mučili anđeli, ona obećaje da će poštedjeti onu djecu kod kojih bude našla anđeoska imena ili njihovu sliku na amuletu.⁵¹ I vještica u glagoljskoj legendi neće pogubiti nerođenu ni rođenu djecu gdje se budu nalazila anđeoska imena, a ne vješticina kao u drugim legendama npr. № 4 (Sokolov, 38). U daljnjem redoslijedu događaja u glagoljskoj legendi ostaje sâm sv. Mihael s vješticom i traži broj vješticina roda. Ona nabraja 15 imena od kojih samo prva dva predstavljaju njena zlodjela, a zajednička su svim legendama: *Věšća* (vještica, *Γυλλοῦ*, Lilit, ubija malu djecu); *Mora* (*Μωρά, Αμορφους*, ona koja pritiskuje, davi). Ostale legende odražuju veliko šarenilo bilo grčkih, bilo slaviziranih, bilo neobičnih narodnih imena vještica, u kojima se izivljavala narodna mašta, bilo prema predodžbama, bilo prema zlodjelima ili načinu kako ih je vještica izvodila. U glagoljskoj legendi vještica ima i pozitivna imena: *Šćedrotica* (milosrdna, 3); *Ubogaê* (siromašna, 9); ona je: *Idoliê*, *Ur'sica*, (slavizirane latinske riječi, 5, 6); ime joj i *Miseč'nica*, vjerojatno prema grč. *Σελήνου*, izobličeno u *Ελληνους*, što možda podsjeća na zlokobni karakter mjeseca, koji svojim blijedim svjetlom osvjetljuje noćne zahvate vještica.⁵² Uz njene karakteristike: *Is'hod'nica*, 10; *Izvodnica*, 11; *Ljutica*, 12; *S'metiš'nica*, 13, ona je i *Vihro'nica*, 14, leteće biće atmosferskih demonâ, jedno od grčkih imena vještice (*Πετομένη*). I 12 žena na ruskim ikonama koje predstavljaju 12 imena vještice Gilone prikazane su s krilima.⁵³ Posljednje ime *Napast'nica* označuje njeno napastovanje, napadanje kojima ugrožava ljude. Čuvši ova imena Mihael se arkandeo veoma začudi i stane zaklinjati vješticu nazivajući je: *Vraže*, *Sotono* i *Navado*, da pomoću sv. Trojstva, ognja i svete vode nema vlasti nad Matěvom, Michelom i njenom djecom po zagovoru već spomenutih ženskih i muških svetaca.

⁵⁰ M. Schwab, o. c. 89; T. Schrire, *Hebrew Amulets*. London 1966, 107; V. N. Peretc, *Материалы къ истории апокрифа и легенды. II. Къ истории лунника*. Sanktpeterburg 1901, 25.

⁵¹ M. Gaster, o. c. 1252—1254. u amuletu iz prošlog stoljeća.

⁵² P. Perdrizet, o. c. 23.

⁵³ Isti, o. c. 21.

VII. *Molitva za zaštitu spomenute obitelji* u kojoj se vidi da se izgovarala, a ne samo nosila napisana: *s'kozi moe grěšnika m(o)lenie*. Molitelj ističe odlike pojedinih kategorija svetaca SZ i NZ, po kojima traži zaštitu za spomenutu obitelj, a da posebno ne citira njihova imena, već traži: *Budite s' nimi* u mislima, govoru, u svako vrijeme dana i noći, kad spavaju i kad bdiju, da ih ne bi vrag (*anj(e)l̃v vraži*) sablaznio i naveo na grijeh, nego da anđeo Svemogućega (*anj(e)l̃v B(og)a*) bude uvijek s njima. Izrazi: *anđeo Sotonin* i *anđeo Božji* potječu vjerojatno iz SZ koji nerado govori o Sotoni zbog opasnosti dualizma kojemu su bili privrženi susjedni narodi.⁵⁴ Sv. Pavao govori o đavlu kao *anđelu Sotone* (angelus Satanae, 2 Cor 12, 7), a prema njemu ga citiraju i srednjovjekovne Pavlove apokalipse i druge književne vrste eshatološkoga tipa.⁵⁵

VIII. *Zazivanje blagoslova* i zaštite Božje pomoću svih nebeskih stanovnika na obitelj Matěva i Mihele. Nakon traženja blagoslova svih kategorija svetaca posebno se apostrofira prijestolje Božje i svi oni koji sjede na njima i sude 12 plemena izraelovih prema Ivanovoj Apokalipsi (Apoc 4, 3-4). Zanimljivo je da je latinska riječ *tronum* ostala neprevedena i to u gen. sg. *zn(a)menie tronum̃v b(o)žiē*, što bi uz ostale tragove toga jezika u Hga upućivalo na latinski predložak. Ipak se malo dalje u istom tekstu nalazi slavenska riječ: *sědećih̃v na prěstolěh̃v*.

IX. *Molitva da se udalji đavao* sa svojim djelovanjem od obitelji Matěva i Mihele koji imaju amulet (*list̃v si*) po zagovoru citiranih imena ženskih i muških svetaca, pobjednika nad đavlom.

X. *12 riči s(ve)tih̃v i pravih̃v*. Odlomak počinje znakom i rubrikom kao naslovom i uvodom u novi profilaktički tekst koji se izgovara i piše: *ove besedi i ovo pisanie* jesu zaštita proti svim đavlina, vilama i mjesecu koji škodi djeci i ljudima. Od 12 rečenica samo prva: *Ediñv est̃v B(og)ṽ* ima dogmatski karakter, a druge redaju poznata biblijska mjesta SZ (6) i NZ (6). Jedino se kod broja 8 treba malo misliti: *8 e(st̃v) bilo pr(a)v(a)dnih̃v d(u)š̃v v' kov'čezě Noe i s(i)ni ego* (Noa + žena + 3 sina + 3 njihove žene). Teže je provjeriti na što se odnosi 11 stupova jeruzalemskih jer nije bilo lako naći sveto-

⁵⁴ RBT, 1225.

⁵⁵ E. Hercigonja, Glagoljska verzija pune redakcije Pavlove apokalipse iz Oxfordskog kodeksa Ms. Can. lit. 414. Radovi Stsl. instituta 6. Zagreb 1967, 222—242.

pisamski tekst koji bi odgovarao tom broju. Stoga je potrebno ući u historiju toga mnemotehničkog sastava, čije su prerade sačuvale evropska narodna poezija i folklor do naših dana u obliku dijaloške pjesme, koje su poznate od kraja 16. st.⁵⁶ O njima postoji bogata literatura.⁵⁷ Slovenci je nazivaju *Hagada* (Ilešić), jer slična pjesma dolazi na koncu te židovske knjige, koja prema prof. Ilešiću počinje:

*Jedan, tko to zna?
Jedan, ja znam to;
Jedan je naš Bog
na nebu i na zemlji.*⁵⁸

Dok se slovenska pjesma »Hagada« iz Goričana moli »proti hudemu vremenu«,⁵⁹ dotle se različite slovenske prerade pjesme: *Bratec od Ljubljane, povej da nam to prvo* itd. pjevaju na svadbama uz vino.⁶⁰ Pjesmu o brojevima, Hagadu, imaju i Poljaci, koju djeca citiraju navečer poslije molitve, jer prema narodnom vjerovanju, prije ponoći dođe đavao ili »strzygon« te otkine glavu onome, koji ne zna odgovoriti na koje pitanje.⁶¹ Poput ove poljske i hrvatska »Velika molitva« iz Otoka u Slavoniji ima magičnu moć kod smrti bolesnika: ako se molitva šapćući izmoli, bolesnik će ozdraviti. Ali, ako se smete i zabuni umrijet će.⁶² Prema tome je sastav od 12 istinitih riječi Hga sačuvao poput poljske, slovenske i hrvatske Vel. molitve profilaktički karakter sve do naših dana. Premda ne poznamo u cjelini sve slavenske: češke, ruske (Evangelistaja pēsнь), bugarske prerade kao ni romanske, francuske, provansalske, rumunjske (Povestea Numerelov), portugalske, katalonske, latinske, talijanske kao i njemačke verzije, ipak se iz onoga što je poznato, može provesti neka klasifikacija. Židovska pjesma navodi *11 zvijezda*, koje je Josip vidio u snu;⁶³ gla-

⁵⁶ A. N. Veselovski, o. c. 79.

⁵⁷ B. P. Häsdéü, o. c. 567—608; S. Prato, Le dodici parole della verità. Novellina-cantilena popolare considerata nelle varie relazioni italiane e straniere. Palermo 1892; K. Štrekelj, Slovenske narodne pesmi 11. snopič. Ljubljana 1907, 772.

⁵⁸ Fr. Ilešić, Slovenska »Hagada«. Zbornik za nar. život i običaje 7, 207.

⁵⁹ K. Štrekelj, o. c. 770.

⁶⁰ Fr. Ilešić, o. c. 208—212; Vj. Štefanić je takve dvije pjesme *brojanice*, koje se pjevaju i recitiraju na svadbama štampao u »Narodne pjesme otoka Krka« str. 36—38.

⁶¹ F. Ilešić, o. c. 212.

⁶² J. Lovretić, Otok. Narodni život i običaji. Zbornik za nar. život i običaje 7, 200—201.

⁶³ Fr. Ilešić, o. c. 207.

glagoljski tekst ima 11 stupova jeruzalemskih; njemačke, talijanske, slovenske i hrvatska molitva imaju 11.000 legendarnih svetih djevice, pratilica sv. Uršule sa sijelom njihova kulta u Kölnu. (Elff Tousand der Jungfrauschafft, le undici mila vergini, Enajst taužent devic je bilo, Jedanaest divica kriposni). Poljska pjesma o brojevima u mogilanskom okružju kod Krakova ima 11 proroka, a ona što se pjeva u Targowisku nad Rabom citira 12 apostola. Kako se u egzorcizmu Hga evanđelisti nazivaju stupovima: *i tēhь četirēh' stlpi iže z(e)mlju podьdr'žetь*, prema Pavlovoj poslanici Galaćanima (2, 9), to bismo na temelju poljske pjesme, koja donosi 11 apostola,⁶⁴ mogli zaključiti da se metaforičko 11 stupova jeruzalemskih u Hga može također odnositi na 11 apostola bez Jude. Što se tiče podrijetla glagoljskog sastava »12 istinitih riječi«, premda i on vuče svoje niti s Istoka, iz Zoroastrove religije,⁶⁵ on je posredovanjem takvih židovskih tekstova došao u Evropu, pa i među Slavene, gdje je dobio kršćanske elemente. Iza broja 12 u glagoljskom redosljedju brojeva ponavlja se broj 3. Uz prvi broj 3 nabrajaju se 3 patrijarha: Abraham, Izak i Jakov, a uz posljednji broj tri dolaze imena Triju kraljeva: *Gaš'par'*, *Bal'dasar'*, *Mel'hiorь*. Ovo se vjerojatno ne donosi mjesto broja 13 provansalske, portugalske i židovsko-hagadske varijante,⁶⁶ jer bi to i glagoljski tekst brojevima 1—13 pravilno označio, poput mlađih prerada koje dosižu broj 20 (francuske). Tekst završava citatom: Krist je postao čovjekom (4 puta), a iza svake rečenice dodaju se versovi Ivanova evanđelja 1, 1—2 razdijeljeni u 4 dijela. Počeci Ivanova evanđelja dolaze u vrlo starim amuletskim tekstovima.

XI. *Molitve kod teškog poroda*. Prvu molitvu, prema pučkom vjerovanju, treba imati napisanu kod sebe da bude porod lagan i bezbolan kao Marijin i Elizabetin. Pozivi djetetu: *Hr(ьst)ь te zove ki Lazara zvaše* zapisao je već grčki liječnik *Aetius* (6. st.) u kurativnoj formuli kod odstranjivanja kosti iz grla: *Edgedere os, ... quemadmodum Jesus Christus ex sepulcro Lazarum eduxit.*⁶⁷

Druga se molitva sastoji također od poziva djetetu koji se trebaju šaptati porodilji u teškom stanju na desno uho tri puta. U njima se upravo nalaže da dijete izađe van u ime *Oca* i *Sina* i *Svetoga Duha*, a na kraju se izgovaraju imena Triju kraljeva i čita se početak Ivanova evanđelja: *Iskoni bě sl(o)vo*. Sveta Tri kralja štuju se

⁶⁴ Fr. Ilešič, o. c. 212.

⁶⁵ Isti, o. c. 213.

⁶⁶ A. N. Veselovski, o. c. 80.

⁶⁷ DiAL I/2, col. 1848.

od davnine kao budni čuvari male djece⁶⁸ i onih koji trebaju putovati.⁶⁹ Jedno se i drugo može primijeniti na nerođeno dijete, kojemu se želi sretan dolazak na svijet. Sličnim molitvama za sretan porod obiluju zapadni Rituali od 12. st.,⁷⁰ a istočni Trebnici od 15. st.⁷¹

4. Karakteristike jezika i pisma

Premda Hga nije liturgijski tekst, ipak on čuva staroslavensku jezičnu tradiciju u morfologiji, sintaksi i leksiku, dok je u fonetici relativno pomlađen. Skupina *žd* je sasvim nestala, pa i njena zamjena »đerv«, koji se jedino sačuvao u stranoj riječi *anjelъ*. Poluglas u obliku štapića čuva svoje pozicije na kraju riječi, a u sredini očuvao se u obliku apostrofa. Jotacija se ne obilježava apostrofom: *v' pomiš'leni, v' govoreni, v' mišleni* (VII). Ima nešto primjera vokalizacije *ъ* u *a*: *zali, zalago, zalimъ, zaloi; tam'nie, čast'nago, vazvaše ju, vaz'met', sasali este, sablaz'nitъ, tagda, ka vsēmъ*. Rijetki su primjeri hiperkorekcije mlađeg datuma: *s'tvaremъ d'ěvlimъ*.

Tradicionalno staroslavensko *ě* potvrđeno je u 124 pozicije, bilo u korijenu, osnovi ili nastavcima, dok ima vrlo malo potvrda ekavizama: *is'korene, ove besedi, v'sedoše na kone, s'sedoše s' koni, otvečav', bdećimъ* (6); ikavizmi su također malobrojni kako u osnovama tako u nastavcima i to u riječima iz svakodnevne upotrebe: *tris'komъ, blis'kani, dite svoe, mrižami, medvidica, miseč'nica, riči, ditete, misecu, v' glubini, na sihъ rabihъ, v'sihъ s(ve)tihъ, skozi* (17).

Deklinacija imenica odrazuje stsl. normu, a samo tu i tamo po koju dijalektalnu inovaciju. Gen. pl. im. m. r. obično je bez nastavka: *patriēr'hъ, prorokъ, apostolъ, ispovědnikъ, učeníkъ*, ali se nađe po koji mlađi oblik na *-ovъ*: *apostolovъ, ispovědnikovъ, 72 učeníkovъ*. Imenice žen. r. raznih osnova kao i pridjevi i zamjenice imaju obično stariji, dugi nastavak u instrumentalu sg.: *svetoju děvoju Bogorodiceju Marieju materiju, v'seju općinoju svetoju božieju*, ali se zapažaju rijetki, kraći nastavci na *-u*: *vsu tainu božiju, ednu ruku, sln'cemъ i lunu, s'tvori se ribu, svetu vodu*. Od dualnih oblika nalaze se samo dva primjera: *sadě bo esta 12 apostola, v' pitani 12 kōlěnoma iz(dravi)l(e)voma*.

⁶⁸ Mgr. de la Thibauderie, A. Flandre, *Les Clavicules des Pantacles. L'Étincelle* (La Rochelle) 1968, 88.

⁶⁹ A. Franz, o. c. II, 288—289.

⁷⁰ A. Franz, o. c. II, 198—204.

⁷¹ Isti, o. c. II, 204; N. Tihonravovъ, o. c. 355.

Zamjenica *iže*, *ēže* stoji u jednakoj upotrebi kao i njen mlađi korelat *ki*, *ka*, *ko* u nominativu, a u kosim padežima susreću se češće stariji oblici: *imže*, *egože*, uz novija rjeđa pomlađivanja: *mlěko ko sasalī este*, *ke pož(r)l̥b* *běše*. Upitna zamjenica *č'to* ima svoj mlađi oblik *ča*, naročito u dijalogu i monologu. Uz stari oblik pokazne zamjenice *sv̥*, *siē*, *se* dolazi i mlađi: *ovo pisanie*, *ove besedi*. Zamjenice i pridjevi imaju uvijek stsl. nastavak u gen. sg. *-ago*, rjeđe *-ogo*, samo *vs(a)kogo* (3 puta) i *d'ēv(̥)l̥bškogo*. Pridjevi žen. r. dolaze većinom u dugom obliku: *svetie*, *věr'nie vdovi*, *blaženie děvi Marie*, *svetie Troice*, *v'sě-ju općinoju svetoju*, ali *matere tvoe*, *ednu ruku*.

Uz tradicionalni infinitiv: *ugoniti*, *uběžati*, *s'vrěci* pojavljuju se rjeđe potvrde mlađeg čakavskog oblika bez *i*: *položi spat̥*. Uz stsl. *u*, *ju* u 1. l. prezenta: *kl'nu*, *zaklinaju*, *prěhoju*, nalazi se rijetki novi oblik: *tarē bēdu tvorim̥*. 2. l. prezenta čuva svoj stari nastavak *-ši*: *poveši*, *ne imaši*, a također i 3. l. prez. tradicionalni *-t̥b*: *ne sablaz'nit̥b*, *pripravit̥b*, *škodit̥*, *sut̥b*; ali se susreću osamljeni primjeri bez *-t̥b*: *H(r̥st)̥b te zove*, *želēe*, *pomaga č(lově)ku*; jedini je primjer za 1. l. pl. prez.: *mi se pokusimo ugoniti vraga*.

U legendama gdje se živo pripovijeda opažaju se mnogi oblici aorista, pa i kraćih sigmatskih: *rěh̥b*, *rěše*, *idoh̥b*. Samo dva imperfektivna glagola imaju nastavke aorista: *vrag letiše i dite nesiše*. Glagol *biti* ima starije oblike u aoristu: *bisi*, *bist̥b*, a u imperfektu kontrahirani *bē* i *běše*. Od dualnih oblika dolazi samo 3. l. prez.: *2 tab'lě esta*.

Participi prez. akt. svršavaju na *-eći*, gdje je krajnje *i* moglo ispasti: *slaveći*, *slišeć'*, *viseć*; zatim na *-uće*: *otvēćajuće*; *-eće*: *goneće*, *trepeće*. Kako čuvaju pridjevski karakter, oni se dekliniraju: *gr̥mećimi*, *s'pečim̥* i *b'dećim̥*, *govorećih̥* i *sēdećih̥*, *pogrezujuću Petru*. Part. perfekta akt. svršava na *-ši*, gdje je *ši* otpao: *pooćutiv'*, *poslav' e*, *požr'v̥b*, *slišav̥b*, *poćudiv' se*. U jednom je primjeru zaostao stari particip prez. pasiva: *v' kupině gorimě*.

Kod adverbna prevladava arhaična situacija s fonetskim inovacijama: *skožě*, *s'kozi*, *kadě*, *t̥gda*, *tagda*, *ljubo*, *juže*, *kamo*, *tu*, kao i kod veznika: *ēko*, *ašće*, *egda*, ali: *kada*, *tarě*.

Da Hga vuče podrijetlo iz kruga stsl. spomenika, pokazuju i neke karakteristične sintaktičke konstrukcije genitiva i instrumentala. Prijedlog *ot̥b* + *genitiv* stoji osim uz glagole s prefiksom *iz-* (koji označuju izlaženje iznutra: *izide ot̥b groba*, Suprasaljski zbor. 501,11) također uz glagole s prefiksom *v̥bz-*, gdje bi se očekivao

prijedlog *izb* + *gen*⁷². U Hga imamo *ki Lazara ot groba vskrěsi. Vskrěsi ot groba* izgleda da je starija konstrukcija, jer hrvatskoglagoljska himna: *H(r̄bst)̄ v(̄)skr(̄)se iz mrtvih̄* u Vrbničkom 3 brevijaru iz 15. st. ima *iz*, Fraščićeve psaltir iz 1463. god. donosi u komentaru ps. 39,3 *iz' + gen.*: *H(r̄bst)̄ iz' groba vskr's̄ sa vskrěsi Adama iz' ada*, dok stariji Triod cvjetni makedonske redakcije Arhiva JAZU sign. IV d 107, vjerojatno iz poč. 13. st., ima: *Uzrě ot groba ishodeštu*.⁷³

U pasivnim konstrukcijama gdje u stsl. može doći kao indirektni subjekt u posredničkoj ulozi *ot* + genitiv i instrumental,⁷⁴ u Hga dolazi instrumental: *sie zn(a)menie prineseno bist̄ anj(e)lom̄*.

Instrumental bez prijedloga kao dopuna predikatu dolazi u jednoj metamorfozi Sisinove legende, gdje se đavao pretvara u ribu: *i s'tvori se ribu* (čakavizam mj. *riboju*).

Od sintaktičkih posebnosti dolazi gen. pl. mjesto akuzativa u rečenici: *i tada iz'bljuva vraḡ mladěnc̄ ke požr'lb̄ běše*, a ozbiljnost vještice zakletve pojačava veznik *da*: *ne pogubite me a da vam se kl'nu*.

Slika jezika Hga odražuje dakle više manje stsl. jezičnu tradiciju s manje dijalektalnih inovacija, naročito morfoloških i sintaktičkih.

Paleografska slika pisma čuva duktus slova i kraćenja riječi hrvatskoglagoljskih liturgijskih kodeksa tj. glagoljski poluustav iz kraja 14. i poč. 15. st. Glag. slova *g, z, h, c*, prelaze gornju i donju liniju. Slovo *h* ima na gornjem dijelu haste markantno omeđenje, a također i slovo *ě*. Vertikalne ligature: *g+o, h+o, p+o, m+o* izdužuju se visoko gore, a slovo *r* produžuje se slobodnije u ligaturama iznad slijedećih slova u laganom luku. Slovo *f* svojom gornjom hastom dosiže visinu srednje haste slova *a*. U našem amuletu opaža se u odnosu prema velikim liturgijskim kodeksima dosta velik broj dvočlanih ligatura (23), tročlanih (14), a samo dvije pozicije četveročlanih ligatura: *t+v+r+d* i *p+r+v+d*.

⁷² St. Gerodes, Старославянские предлоги. Исследования по синтаксису старославянского языка. Prag 1963, 336.

⁷³ M. Pantelić, Elementi bizantske himnologije u hrvatskoglagoljskoj himni *H(r̄bst)̄ v(̄)skr(̄)se iz mrtvih̄*. Slovo Stsl. instituta 17, Zagreb 1967, 42.

⁷⁴ M. Вауерова, Беспредложный творительный падеж в старославянском языке. Исследования..., 303.

Hga ukrašen je jednim crtežom Kristove glave, devet što većih, što manjih inicijala i crtežom amuleta u bojama. Kristova glava oдаje majstora koji na primitivan način crta glavu i njene dijelove i ovija glavu kosom koja se dolje spaja u trodjelnu šiljastu bradu u stilu internacionalne gotike iz kraja 14. i poč. 15. st. poput lica na »volto santo« Ročkog i Ljubljansko-beramskog misala iz poč. 15. st.⁷⁵ Pisar je nešto vještiji u crtanju inicijala. Upada u oči veliki i manji latinski inicijal S. Motivi su inicijala palmete, trolistovi, preplet osmica, rakovica, cvjetovi s tri i četiri laticе, polukružići i biseri. Njihove su ponutrice ukrašene točkicama i žilicama. Duktus pisma, rustično slikanje lica, isti ukrasni elementi kod izvedbe inicijala uklapaju naš amulet u glagoljaški centar, gdje se pisao Ljubljansko-beramski brevijar C 163 a/2 iz kraja 14. st., što odražuje naročito pismo i iluminaciju prvog dijela brevijara.

5. Mjesto hrvatskoglagoljskog amuleta u pisanoj amuletskoj baštini

U povijesnom kontinuitetu zaklinjanja demona naslojavaju se mnogovrsne inovacije gotovo kroz dvije tisuće godina kod različitih naroda i vjerovanja od poganskih kaldejskih (perzijskih) izvora, preko židovskog posredovanja, kao i armensko-sirijskih, arapsko-etiofskih, koptsko-egipatskih kršćanskih medija, grčko-bizantskih, latinskih i slavenskih prijevoda i prerada. Teško je u tom vrlo složenom i šarenom književnom nasljeđu naći mjesto Hga. Pokušat ćemo pomoću nekih njegovih specifičnosti odrediti mu mjesto, vrijeme i podrijetlo njegova predloška.

Za polaznu točku uzimamo eksplikaciju i destinaciju naslikana amuleta, koje jasno upućuju na vezu Hga sa hebrejskom tradicijom pisanja amuleta profilaktičkog karaktera: *Věimo da sie zn(a)menie prineseno bistъ anj(e)lomъ D(a)vidu c(ěsa)ru v' Er(u)s(o)l(i)mъ egda boraše se s' nepriēt(e)li svoimi. i sie zn(a)menie vel'mi pomaga č(lo-vě)ku... (VI)*. Osim toga s neba donesenog znaka kralju Davidu u starom astrološkom znaku sunčeva kruga s čudotvornim pečatom kralja Salomona, Davidova nasljednika, uz Božja imena hebrejskog podrijetla dolazi križ, kršćanski znak Kristove pobjede nad đavlom, s imenima autora Evandělja.

⁷⁵ M. Pantelić, Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca. Radovi Stsl. instituta 5. Zagreb 1964, Tab. 12 i 12 a.

Uz biblijska imena, koja su zajednička baština židovstva i kršćanstva susreću se u Hga dva imena anđela: *Aner* i *Barakijel*, koja su poznata iz srednjovjekovnih hebrejskih rukopisa.⁷⁶ Kako ime *Aner* dolazi u legendi Hga Sisin-tipa (IV) u korelaciji imena vještice *Navade* (židovska Lilit, grčka Gyllone), koja svoja zlodjela čini noću, u tami, i premda rečenični izražaj nije jasan: *Br(a)tiē moē dragaē otvoru v(a)mъ vrata da boju se vraga moego Navadi a ne (boju se otvoriti) vrata Aneriju*, ipak se ovdje možda krije gnostički, odnosno manihejski dualizam. On naglašava apsolutnu suprotnost između svijetla i tame, dobra i zla. Doduše ove su heretičke sekte odbacivale SZ, ali nije isključeno da je kasno židovstvo igralo posredničku ulogu između iranskih i helenističkih vjerskih strujanja s jedne i gnostičkog pokreta s druge strane, jer se može dokazati da je bilo židovskih heretika koji su bili otvoreni dualističkim idejama.⁷⁷ Ime anđela svijetla *Anera* poznato je zasada iz S. Razielovih spisa, a od amuletskog apokrifnog nasljeđa dolazi *jedino* u legendi Hga. Anđeo *Barakijel* poznat je iz Germanskog kalendara jednog rukopisa u Kölnu iz 9. ili 10. st. Prema srednjovjekovnoj tradiciji Barakijel je anđeo koji je u ognju išao ispred Mojsija na čelu izraelskih četa kad su izlazili iz Egipta, a napose se spominje anđeo Božji kod prijelaza Izraelaca preko Crvenog mora (Ex 14, 19-20).⁷⁸ U židovsko-kabalističkom djelu *Zohar*, zbirci propovijedi, koje ekspliciraju biblijske proročke tekstove, u kojima su sakriveni odgovori na sve probleme ovoga svijeta i da je zadatak kabalistike da te tajne otkrije⁷⁹, donosi ime anđela u obliku *Barhi El*. S. Raziel ga citira u dvije varijante: *Rarakhi El* (blagoslovljen od Boga) i *Baraqi El* (anđeo bljeska). Ovaj posljednji oblik bilježi *Zohar* vol. II, f. 252 b i S. Raziel f. 43b i f. 86b kao anđela koji dolazi na amuletima za zaštitu porodilje. U Hga on dolazi u legendi Mihael-tipa u času kad su arkanđeli trebali braniti malog Krista od vještičnih zahvata. Motiv se nalazi i u židovsko-kabalističkoj literaturi. Lilit, prva Adamova žena, bježi od njega. Bog šalje za njom 3 anđela da je nagovore na povratak. Našli su je kako stoji u vodi, odnosno moru, u kojem su kasnije trebali poginuti Egipćani. Kad je Lilit otkazala poslušnost, anđeli su je htjeli utopiti, ali ih je ona

⁷⁶ M. Schwab, o. c. 48.

⁷⁷ H. Jedín, *Velika povijest Crkve I*. Zagreb 1972, 209.

⁷⁸ F. Spadafora, M. C. Bosi, *Arcangeli*. BS II, col. 352 i 356.

⁷⁹ E. Zolli, *Cabbala*. Enciclopedia cattolica III, coll. 260—262.

molila da je poštede, jer da je stvorena da škodi novorođenima. Klela se imenom živoga Boga da gdje bude ugledala anđeoska imena i njihovu sliku na amuletu, tamo neće moći škoditi djeci. M. Gaster dokazuje da je ovo orijentalni motiv, koji se već nalazi u židovskom sastavu *Alphabetum Siracidis* iz 8. st. Motiv je ušao i u slavenske legende, kojima Gaster i Veselovski poriču bogumilsko podrijetlo, na koje upućuju radovi prof. Hăsdêu.⁸⁰ U formuli zaklinjanja što ga priopćuje S. Raziel postoji razlog da se citiraju 4 anđela kao u Hga. Egzorcizam kod Raziel glasi: »Zaklinjem tebe, prva Evo, imenom tvoga tvorca i *triju anđela*, poslanih od Boga za tobom, i *anđela mora*, kojim si se klela, da ti i nitko iz tvoga skupa neće škoditi tamo, gdje ti opaziš naša imena, ... da ti i nitko od tvojih neće škoditi porodilji N. N. i njenom novorođenčetu.«⁸¹ Upravo se ovaj četvrti anđeo (Barakijel) može po jednoj od svojih funkcija povezati s morem u kojem je Lilith bila zakleta, tj. u Crvenom moru, preko kojega je, prema židovskoj tradiciji anđeo Barakijel vodio Izraelce, kad su bježali pred Egipćanima,⁸² i staviti uz uobičajeni broj od tri anđela iz židovskih književnih sastava, čija su se imena pisala na amulete ili na vrata sobe, u kojoj se nalazila majka i novorođenče, običaj, koji se sačuvao kod židovskih, a i kršćanskih obitelji do naših dana.⁸³ Premda ne poznamo stariju amuletsku baštinu kod Židova, nego samo mlađu od 17. — 18. st., koja po klasifikaciji T. Schirra ima 6 kategorija, od kojih se 2 odnose na zaštitu majke i djeteta,⁸⁴ ipak se ime anđela Barakijela iz Hga može povezati sa židovskom književnom tradicijom.

Od XI sadržajnih jedinica Hga osam se odnosi direktno na oca, majku i njihovu djecu (I, II, III, IV, VI, VII, VIII, IX), dok ostali slavenski amuleti, odnosno Sisinove molitve i zaklinjanja (starije srpske, mlađe rumunjske i ruske) traže zaštitu jedino za *raba božić* — *ime rekъ*, ili se citira ime: *Ot raba božija — Georgija Bratula*.⁸⁵

⁸⁰ M. Gaster, o. c. 1253, 1260—1264; A. N. Veselovski, o. c. 52—53.

⁸¹ M. Gaster, o. c. 1255.

⁸² Isti, o. c. 1253, 1255.

⁸³ M. Schwab, o. c. 12.

⁸⁴ T. Schrire, *Hebrew Amulets*. London 1966, 50: 4. Amulets for prevention of miscarriages; 5. Amulets for promotion of fertility; 6. protection of the mother and the child in childbed.

⁸⁵ M. Sokolov, o. c. № 3, str. 35, 46—46; № 4, str. 39, 51—58; № 5, str. 40, 8—12; itd. Stj. Ivšić, J. Vrana, o. c. 19; N. Tihonpavovъ, o. c. 351: *pobêgite otъ raba božija (imraka) za tri poprišta*.

Grčki amuleti poznati iz Allatiusova izdanja također traže pojedinačnu zaštitu za oca, majku i djecu⁸⁶ poput ostalih kršćanskih amuleta.⁸⁷ Traženje zaštite samo za mušku osobu u starim makedonskim zaklinjanjima (cf. *Sinajski Euhologij* iz 11. st., Nahtigalovo izdanje II, 56—124) kao i u sličnim srpskim, ruskim i rumunjskim tekstovima, odnosno izostavljanje imena ženskih svetica, kojima obiluje Hga, a ubacuju ih tu i tamo grčki tekstovi, upućuje na neki drugi običaj koji se odrazio u ovom detalju. Možda se tu krije ostatak manihejske etike i bogumilskog učenja, koji je omalovažavao brak, prema tome i obitelj. Već su Veselovski zajedno s Gasterom opovrgli zaključke prof. Häsdeüa o bogumilskom podrijetlu slavensko-rumunjskih legendi i ostalih rumunjskih književnih sastava, jer se u njima nije našao nijedan heretički podatak. Veselovski je ipak primijetio, da bi jedini prof. Häsdeü bio sposoban pronaći u rumunjskim apokrifnim tekstovima kakve sitne relikte, koji bi podsjećali na bogumilsko učenje.⁸⁸ Nasuprot, amulet srp. redakcije iz 19. st. (u fototipskom izdanju Dujčeva redak 303—306) uključuje cijelu obitelj: *da svježete dijavola i rođь ego da ne imatь vlasti na sego mladenca, na raba ili na rabu (ime rekь) ... się molitva da budetь vsakomu pravoslavnomu hristianu na pomoćь.*

Legende Sisin-tipa i Mihael-tipa obojene su tisućljetnim koloriranjem različitih religija i središta. U borbi protiv demona poganskih vremena bilo je važno raskrinkati i onemogućiti demona da škodi poznavanjem *njegova imena*. Židovsko-kršćanski egzorcizmi zahtijevaju da demoni ne škode i bježe od osoba i mjesta gdje opaze napisano ili čuju izgovoreno *ime Božje, anđela i svetaca*. U nekim varijantama istih tekstova pobijeđeni demon izjavljuje da neće moći nauditi gdje bude čuo i vidio *svetačka i svoja imena*. Kod kršćanskih amuleta različitih jezičnih sredina miješaju se sve tri varijante. Prva varijanta, gdje se imenom Božjim ili sv. Sisina onemogućuje djelovanje đavla nalazi se uglavnom u duljoj legendi Sisin-tipa Srećkovičeva zbornika: № 1, № 2, № 3, u Hga u Koprivničkom (Dujčevljevu) amuletu i u židovskom egzorcizmu S. Raziela. Druga varijanta, da se poznavanjem i pisanjem samo vještinih imena suzbije njeno djelovanje dolazi najviše u kraćoj legendi Si-

⁸⁶ L. Allatius, o. c. 128: "Αγιε Σισύνιε και Συνίδωρε βοηθήσατε τον δοϋλον του θεου τον δεϊνα, και την σύμβιον αυτου την δεϊνα, και των τέκνων αυτων, των εχόντων τό φυλακτήριον τουτο.

⁸⁷ H. Leclercq, DiAL I/2, col. 1798: à l'exorcisé, à celui qui porte (l'exorcisme), — le jeune homme (?) — la jeune fille (?) ... va loin du serviteur de Dieu N... de la servante de Dieu... N....

⁸⁸ A. N. Veselovski, o. c. 82; M. Gaster, o. c. 1261—1264.

sin ili Mihael-tipa Srećkovićeve zbornika N° 4 i njenih mlađih varijanata u izdanju Kačanovskog, Kovačevića, u molitveniku popa Živana, u slavensko-rumunjskoj legendi i u židovsko-kabalističkoj legendi, gdje Ilija susreće vješticu. Treća varijanta traži i jedan i drugi uvjet da vještica ne može škoditi. Ovu verziju imaju dulje legende Sisin-tipa, štampane kod Allatiusa (prešampao Veselovski str. 89—96), i u legendi koju je šampao Sathas (grčki i francuski prijevod nalazi se u radnji Perdrizeta, str. 16-19); od slavenskih tekstova imaju ovu varijantu slavensko-rumunjska legenda i Koprivnička Sisinova legenda. U židovskom književnom sastavu *Alphabetum Siracidis* prva Adamova žena Lilit traži poznavanje svoga imena i lik anđela na amuletu da ne može škoditi porodilji. Premda ne znamo vrijeme postanka židovskih i grčkih legendi, ipak Gasterovo istraživanje židovskih tekstova zajedno s rumunjskim i ruskim legendama s imenima bolesti (groznice, tresavice) personificirane u 7 ili 12 Herodovih kćeri, upućuje na orijentalna izvorišta, odakle su crpli i bogumili i židovsko-kabalistička literatura svoje motive.⁸⁹ Formule kršćanskih zaklinjanja, premda s apokrifnim elementima, poput one na trogirskoj pločici iz 6. st., traže da đavao ustukne kad začuje ime Božje ili kad ugleda zapis,⁹⁰ imaju obje legende Hga. Oba uvjeta (prvi poznat iz poganskih vremena, drugi iz starih kršćanskih) vjerojatno usvajaju vremenski mlađe legende.

Premda se motiv židovskih i slavenskih legendi treba tražiti na Istoku, ipak se postavlja pitanje, da li su legende u Hga došle s Istoka ili preko Zapada, da li su direktno prevedene s grčkoga ili s latinskog jezika? Odgovor na to pitanje bit će ujedno i odgovor kada i gdje je nastao njihov predložak.

Hrvatskoglagoljske legende kriju u sebi anđeoska imena (*Aner*, *Barakijel*) iz srednjovjekovnih židovskih rabinskih spisa. Citira ih Zohar, književni sastav iz 13. st., koji je sastavljen iz starijih anonimnih rukopisa, a Editio princeps izašao je u 3 vol. u Mantovi 1588. god.⁹¹ *Aner*, naročito *Barakijel* dolazi u različitim funkcijama kod židovskog pisca Sefer Raziela. Djelo mu je izdano u Amsterdamu god. 1701. Njemački židovski naučenjak *Leopold Lunz* († 1886. u Berlinu) pokrenuo je znanstvenu kritiku spisa židovskih rabina.

⁸⁹ M. Gaster, o. c. 1263—1265.

⁹⁰ M. Barada, o. c. 16: *Ve[de] erg[o] inmondissime spirare tartaruce, ut ubiconqua nomen d(omi)ni audiveris vel sc[ri]p[tu]re(m) cognoveris non p[os]sis ubi vellis nocere.*

⁹¹ M. Schwab, o. c. 87.

U svojem djelu: »Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden god. 1832, 168 konstatira da je *Sifro de Adam Quadmeo o Sefer Raziel* anagram autora »R. Eleazar« koji je rođen u Wormsu god. 1220.⁹² Prema tome bi anđeoska imena u legendama Hga datirala od toga vremena. Osim toga povjesničari registriraju procvat kabalistike kod Židova zapadne Evrope (Njemačka, Francuska, Španjolska) upravo između 12-13. st.⁹³ Kult sv. Triju kraljeva, koji se u našem glagoljskom amuletu citiraju na tri različita mjesta, također zrači iz Kölna, tj. iz katedrale u kojoj se čuvaju njihove relikvije, naročito poslije provale Mongola u 13. st., jer su ih oni smatrali svojim zemljacima.⁹⁴ Redoslijed njihovih imena u Hga *Gašpar, Baltazar, Melhior* poklapa se s poretkom njihovih imena u austrijsko-njemačkim kodeksima.⁹⁵ Oni su zaštitnici djece i putovanja, a zazivaju se i protiv nevremena. U drugoj molitvi za sretan porod u Hga apostrofiraju se imena sv. Triju kraljeva. Kako su ovakve oracije poznate u zapadnim Ritualima već od 12. st., a istočni ih Trebnici registriraju od 15. st., to Franz misli da su one prema sličnim zazivima prepisane iz latinskih formulara.⁹⁶ Već smo konstatirali da zaštitnice sretnog poroda i djece na Zapadu par excellence: sv. Katarina i Margareta ili Marina (4 se slavna pojasa sv. Katarine čuvaju u Francuskoj),⁹⁷ sv. Uršula iz Kölna citiraju se u istom redoslijedu na pet mjesta u Hga (I, II, IV, VI, IX), a časte se zbog istih potreba, naročito prve dvije, i u zapadnim ritualnim tekstovima.⁹⁸ Zaklinjanje na 360 svetih otaca iz VII ekumenskog sabora, koji je odobrio štovanje svetih slika i kipova, sigurno potječe iz grčkih tekstova, samo zapadni (dva glagoljska: u Hga, i egzorcizam Arhiva JAZU III a 5 i mlađi Gasterov tekst, 1016) imaju broj od 360, a istočni se slažu u broju 318 (Allatius str. 135 i Srećkovićev N° 5). Na latinsko podrijetlo predložka Hga upućuju i slavizirane riječi: *ursica, idolija*, zatim neprevedena lat. riječ *tronum*, kao i lat. izvaci iz liturgijskih molitava u naslikanom amuletu, ali pisani glagoljicom. Također i neke lat. konstrukcije, koje se ogledaju u stsl. prijevodu, gdje imenica u gen. (posvojni genitiv) stoji ispred imenice na koju se odnosi: *s'kozi moe grěšnika molenie* (VII); ili *viděh' g(ospodji po srědě mo-*

⁹² La grande Encyclopédie 31, 1339; M. Schwab, o. c. 22.

⁹³ E. Zolli, Cabbala. Enciclopedia cattolica III, col. 260.

⁹⁴ G. D. Gordini, Magi. BS VIII, coll. 515—516.

⁹⁵ A. Franz, o. c. II, 266—268.

⁹⁶ Isti, o. c. II, 204.

⁹⁷ J. M. Sauget, Marina (Margherita) di Antiochia. BS VIII, col. 1156.

⁹⁸ A. Franz, o. c. II, 198—204.

ra pučini (IV), upućuju na lat. predložak. Takve se konstrukcije susreću i u glag. kodeksima: *propter domini vitam — skožě g(ospodb)nb životb*, gdje je im. u gen. po pravilu pretvorena u posvojni pridjev (glag. Brevijar Illir. 5). Ipak neposredan latinski predložak nismo pronašli.

Budući da smo neke dijelove Hga mogli povezati za Zapadom, nastaje pitanje, gdje je mogao Hga biti preveden? Bibliografi i dobri poznavaoči glag. rukopisa (Milčetić, Ivšić, Štefanić) stavili su ga u Istru, vjerojatno prema jeziku, koji odrazuje tradicionalno čuvanje *jata* pa i mjesto *e*, gdje mu nije etimološko mjesto: *tě* (III, 42); *vzněseniemь* (III, 70); *vsprěnuv'ši* (IV, 96) s rijetkim ekavizmima i ikavizmima i morfološkim sjevernočakavskim inovacijama (instr. im. žen. r. na *-u*), kao i jedinom potvrdom imena *Matěv* (Mathaeus) iz glagoljskog istarskog spomenika iz 1395. god.: *Sesto bje Matjev Hudinić*.⁹⁹ Analogno obliku *Matěv* istarski glag. protokol iz Draguča u Istri ima 53 pozicije imena *Mihev*, 24 *Mihel* (od Mihael), a 6 potvrda za ime *Uršula* u vulgarnom govoru *Orša*.¹⁰⁰ Sva citirana svećačka imena štiju se kao patroni župa i filijalnih crkava u srednjoj Istri. Tako *Žminj* ima župnu crkvu *sv. Mihaela*, a filijalnu crkvu *sv. Mateja* apostola, imena koja nose otac i majka u Hga. *Sv. Katarina* ima filijalnu crkvu u *Kringi*, *Pićnu* i *Lanišću*; *sv. Jelena* u *Nugli* kraj Roča; *sv. Lucija* u *Trsteniku*, *Bergodcu* i *Roču*; od muških imena svetaca, koja se apostrofiraju u Hga imaju svoje crkve u Istri: *sv. Kuzma* i *Damjan*, *Kršikla* kraj Pazina i *Grižnjan*; *sv. Vid* i *Modest* u *Buzetu* i *Grižnjanu* (župna); *sv. Teodor* u *Đurićima* kraj Huma.¹⁰¹ Prema lokalnom kultu, ne aludirajući na zaštitu protiv demona, infiltrirano je u niz muških svetaca i ime *sv. Jeronima*, po istarskoj teoriji, da je sv. Jeronim rođen u Zrenju kod Buzeta. Njegov poseban kult u Istri potvrđuju čitav misni obrazac za njegov blagdan, koji ima *jedino* beramski Ljubljanski misal II C 162a/2, i poseban oficij za svetkovinu *Prenesenja* sv. Jeronima koji je potvrđen *samo* u Ljubljansko-beramskom brevijaru 161a/2 iz god. 1396.¹⁰²

⁹⁹ I. Kukuljević, Arkiv 2, 1852, 309: Razvod medjah od Moščenicah i Kožlaka; Rječnik JAZU VI, 524.

¹⁰⁰ Vj. Štefanić, Glagoljski notarski protokol iz Draguča u Istri. Radovi Starosl. instituta 1, 1952, 158—172.

¹⁰¹ Prospectus et status unitarum dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae. Tergesti 1913.

¹⁰² M. Pantelić, Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema misalu kneza Novaka iz 1368. Radovi 6, 1967, 39—40.

Osim toga kult od 24 apokaliptička starca poznat je samo na Zapadu, kao i kult sv. Uršule, pa istarski Kopenhagenski misal ima misu u čast 24 starca kao i posebnu misu u čast sv. Triju kraljeva s redosljedom imena kao i u Hga.¹⁰³ Misu u čast sv. Uršule ima Ljubljansko-beramski misal C 164 a/2 kao i misu u čast 24 starca.

Crtani i obojeni amulet s ispisanim imenima i rečenicama s profilaktičkom destinacijom da se ljudi zaštite protiv svakog đavlova djelovanja pa i protiv groma, čaranja i lukava neprijatelja ima analogiju u mlađoj okrugloj pločici iz 17/18. st. (Sl. 4). Takve su se liturgijske molitve protiv nevremena pisale i dotjerivale u zapadnoj Evropi od 12—15. st. Crkva se borila protiv praznovjernog nošenja takvih molitava što potvrđuje tekst homilije glagoljskog Korizmenjaka iz 15. st.: *ti činišb grih̃ od' sakrelejiê, kada nosišb ke cedule ili ka pis'ma pri sebi i va ne veruešb, ili kada činiš' baêti.*¹⁰⁴ Ipak su ovakve molitve pomalo ulazile u obrednike pa su ih prepisivali i sami svećenici i redovnici. *Pavlinska pjesmarica* (odnosno obrednik), koji je nastao u pavlinskom samostanu Sv. Petar u šumi (Istra) god. 1644, ima ista Božja imena židovsko-kabalističke tradicije kao i navedena pločica. Svrhu pisanja i nošenja napisanih molitava eksplicira naslov i rubrika Pavlinske pjesmarice f. 182: *»Magnum remedium infestationes daemonum; Qui dictam oratione(m) annotatis et descriptis, ordine, deuote secum portaverit, magnum experietur, contra infestationes daemonum remedium.*¹⁰⁵ Egipatsko podrijetlo, na koje možda podsjeća ime demona *Varaha* u slavensko-rumunjskom tekstu legende *Sisin-tipa*, jer egip. gnostički amuleti zazivlju demona *Barucha*,¹⁰⁶ dolazak u Evropu, naročito u Njemačku, negativan stav Crkve i njeno prihvaćanje ove vrste pučke privatne pobožnosti eksplicira na svoj način F. Kurelac: *Počto su tako onodobni trgovci, vojnici i putnici to Misirsko bahorstvo u srdcu Jeropskoga svêta zasadili i udomili, to se ono do skorâ pogospodilo i vse druge narode na Nêmačkih medjaših pod svoju oblast spravilo. Istina, Hristjani obližnjih narodov izprvice od njega su zazirali; nu čim su majstori Germanski bahorstvu drugo lice dali, drugi mu oblik pribavili te drugim ga odêlom zaodêli, to ne samo*

¹⁰³ G. Svane, Neke naročite mise iz glagoljskog rukopisnog misala. Scandoslavica XI. Copenhagen 1965, 134—142.

¹⁰⁴ M. Valjavec, Koluničev zbornik iz god. 1486. Djela JAZU 12, 126.

¹⁰⁵ D. Kniewald, Pavlinski obrednik iz god. 1644. Preštampano iz »Katoličkog lista« br. 14 i 15. Zagreb 1940.

¹⁰⁶ H. Leclercq, Amulettes. DiAl I/2, col. 1813.

da je malo po malo zazora ponestalo, nego ih taj novi oblik i te nove haljine još u crkvu domamljivali i pobolje s tim preobučenim te u velike čarajućim hristjanstvom sprijateljili.¹⁰⁷

Analiza sadržaja tekstovnih cjelina Hga: oracija sv. Sisinu, + 3 ostale molitve (VII, VIII, IX), egzorcizam, legende Sisin i Mihael-tipa, 12 istinitih riječi u jednostavnom obliku nabranja, a ne u dijalogu poput takvih mladih evropskih prerada pa i pjesničkih sastava i oracije za sretan porod ukazala je na predloške kršćansko-latinske verzije s reliktima iz judeokabalističke tradicije zapadno-evropskog podrijetla iz 13—14. st. Za invocaciju i početni tekst Hga amuleta s pohvalama velikanima SZ zasada nije pronađena analogija, ali nabranje starozavjetnih biblijskih imena upućuje na židovsku praksu, koja je kristijanizirana invocacijom sv. Trojstva i Kristovim imenom na čelu. Kult sv. Jeronima, sv. Uršule i ostalih svetaca, slika jezika, duktus glag. pisma, motivi iluminacije stavlja postanak Hga u sjevernu Istru na kraj 14. ili poč. 15. st. U to vrijeme ovaj dio Istre pripada crkveno i upravno akvilejskom patrijarhatu, kojim upravljaju gorički grofovi, većinom germanskog podrijetla, pa se tim kanalom mogla prenositi u Istru ova vrsta amuletskog evropskog i univerzalnog nasljeđa.

Treba da odgovorimo i na pitanje u kakvom odnosu stoje ostala dva mlađa glagoljska amuleta prema starijemu, Vatikanskom, da li pripadaju jednoj filijaciji.

Dva su glagoljska amuleta u Arhivu JAZU sign IV a 80/26 i IV a 80/17 od ruke primitivnog seljačkog pisara *Mate Puhova* iz Salija na Dugom otoku iz početka 19. st. Stoljetnim prepisivanjem u njima je redosljed sadržaja izmiješan, a imena iskrivljena. Ipak se mogu uočiti detalji koji povezuju 3 hrvatska glagoljska amuleta, kojima su zajedničke legende, egzorcizmi i oracije. Naime, dalmatinski amuleti nemaju 11 sadržajnih jedinica poput Hga. Od imena u Hga: *Sisinъ*, *Sisinosъ*, *Sikinorъ*, *Sikisanorъ*, *Těodorъ* postala su u dalmatinskim amuletima: *Sine*, *Sinos*, *Sinor*, *Teodor*. U sve tri legende Sisin-tipa nalaze braća sestru u gori. Od *Melestine* u Hga postala je u mlađim legendama *Milostiva*. Ženski je demon nazivan u prvoj legendi *Udolnica*, ali na drugim mjestima ona je *Navada* ili *Navada zala*, ime koje nosi ženski demon u legendi Sisin-tipa u Hga. Demon je jednostavno, bez metamorfoze u muhu ili zrno kao u drugim legendama, ušao pod konjskim kopitom u sve tri legende.

¹⁰⁷ F. Kurelac, Koje su kod nas reči za vuhvenike, vuhvenice itd. Rad JAZU 24, 55.

Glagoljske se legende odvajaju od svih poznatih detaljem da je sestra skuhala braći večeru, pripremila krevete i otpavila na počinak. Braća su se jednako u svim trima legendama pomolila prije polaska u potjeru za vješticom, samo u mlađim varijantama otpada susret s kupinom. Čempres odaje kao i u legendi Hga da je vrag letio i nosio dijete. Metamorfoza vruga u ribu nije u mlađim legendama direktno izražena, ali su ipak u daljnjoj naraciji braća ribu sjekla i izvukla je iz mora. I ovdje je uvjet vraćanja djece majčino mlijeko kao u Hga, a da se onemoguće vješticina zlodjela, ona također traži da se napišu i čitaju imena svetih *Sino*, *Sinosa*, *Sinora* i *Teodora*. U legendi Mihael-tipa u dalm. amuletima također se ne govori tko je sreo vješticu, koja ima više imena: *viška*, *lunatica* i *lavica*, a njen se opis vanjštine podudara sa Srećkovićevom № 4, koji izostavlja Hga. Vještica se predstavlja u dalm. legendama: *ja san suhi dijava* (u Hga *sušica neplodovita*, vjerojatno suha, neplodna zemlja) i *Navada*, a prilazi u predodžbama: *zmije*, *misice* (vjerojatno musike u Hga), *škorpije*, *lavice*, *medvjedice*, *pišice* i *čarpice* (vjerojatno žen. malog psa). Kad se vještica pojavila kod Kristova rođenja (njeno ubijanje male djece u dalm. leg. nije jasno izraženo), uhvatili su je kerubini i serafini, ali se napose citira *sv. Gabrijel*, možda zbog njegova navještenja rođenja Kristova Mariji, ili po nekoj vrlo staroj tradiciji. Naime, u tekstu na trogirskoj pločici Gabrijel veže demona ognjenim lancima.¹⁰⁸ Uz hijerarhiju anđela nalazi se u dalm. leg. i *sv. Ciprijan*, *Čubrijan*, koji je raskrinkao đavlovu moć. Ciprijan se, prema legendi, bavio magijom, jer su ga roditelji već od sedme godine posvetili đavlu. Pomoću više đavola Ciprijan je htio dobiti za ženu kršćanku Justinu, ali ih je ona znakom križa uspjela udaljiti od sebe. Doznavši Ciprijan u čemu je njena moć i sam se obrati.¹⁰⁹ Vjerojatno su ga zazivali protiv napada i zasjeda Sotone pa je njegovo ime ušlo i u glagoljsku legendu. Na kraju sv. Mihael traži vješticina imena i njen rod. Ona nabroji 26 što razumljivih, što nejasnih imena, od kojih je na prvom mjestu *viška* tj. *věšća* u Hga. (Cf. popis vještichinih imena iz neizdanih tekstova). I dalmatinski su amuleti profilaktičkog karaktera, jer se traži zaštita za *Matiju*, za službenicu *Stohu* i *Gašparu* ili stoji uputa da se napišu imena.

¹⁰⁸ M. Barada, o. c. 12: *denontio tibi inmondissime spirete tartaruce, quem angelus Gabriel de catenis igneis religa[vit]*.

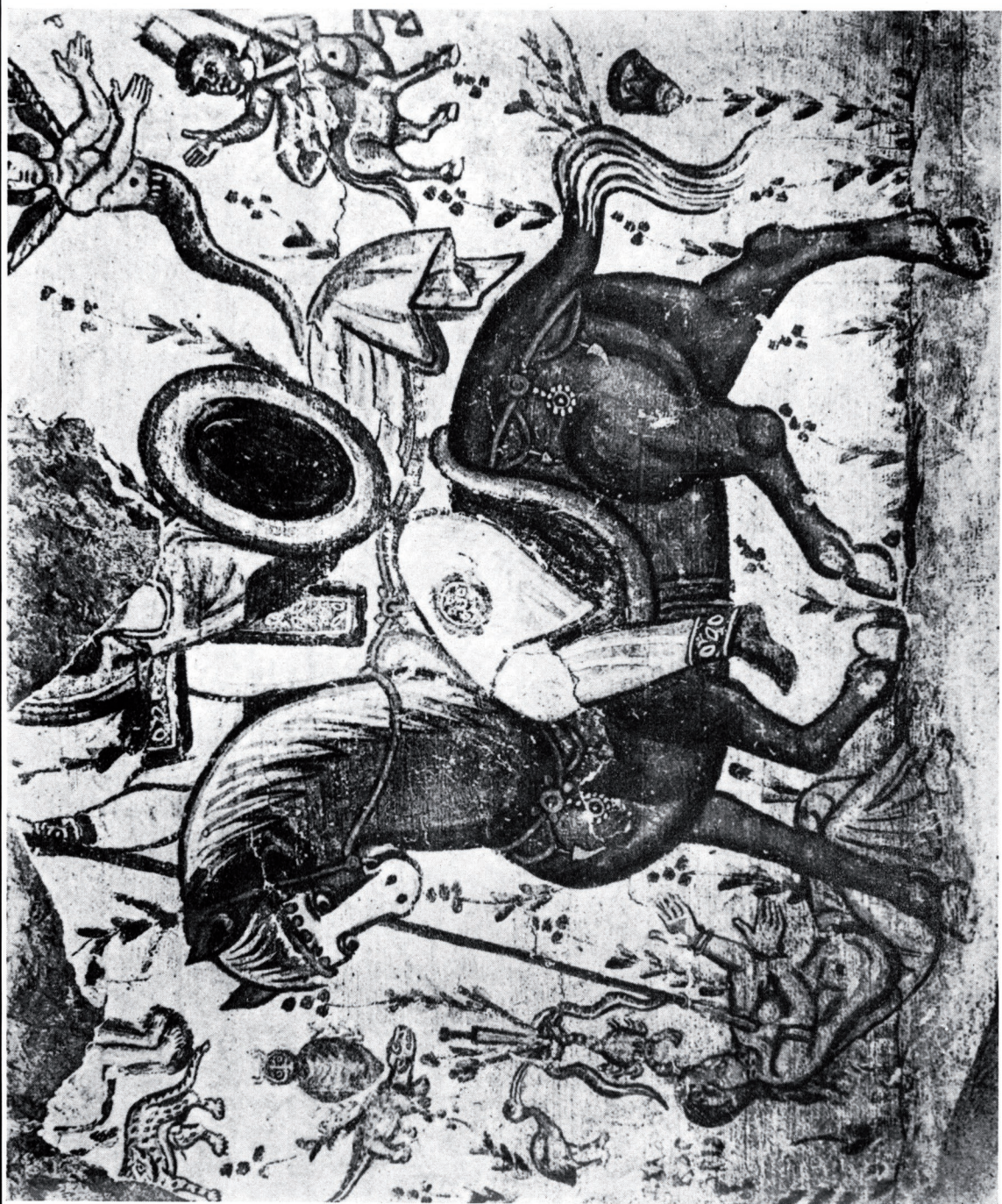
¹⁰⁹ J. de Voragine, *La Légende dorée* II. Paris 1967, 222—227.

Prema ovim zajedničkim i vrlo karakterističnim detaljima starijih i kasno tradiranih tekstova možemo sva tri glagoljska amuleta premda dalmatinski nemaju sve sadržajne dijelove kao Hga, izvesti iz iste matice, samo su im sredina i vrijeme dali svoja obilježja.

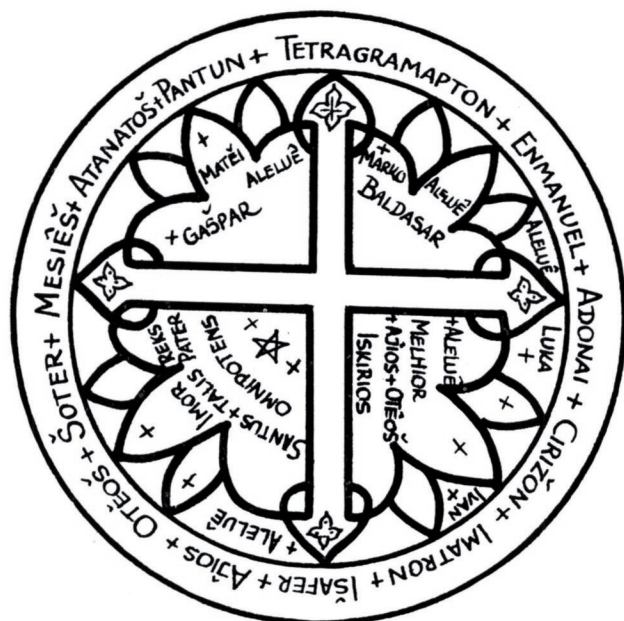
Čuvanje takvih karakterističnih detalja kroz stoljeća u zatvorenu krugu jednoga vjerskog područja, gdje su se tajno pisali i čuvali ovakvi sastavi, koje nije službena Crkva odobravalala, isključuje mogućnost da su se mnogo i brzo širili zapadni pisani amuleti na Istok i obratno. To potvrđuju sasvim različiti elementi u legendama ćirilskog amuleta iz Koprivnice, koji ni prostorom ni vremenom nije mnogo udaljen od glagoljskih amuleta iz Salija na Dugom otoku. Jedino su dvije sadržajne jedinice Hga (X i XI): *12 istinitih riječi*, koje su zasada najstariji poznati slavenski tekst iz kraja 14. ili poč. 15. st., koji je obogatio evropsko pjesništvo krajem 16. st. i *2 oracije za sretan porod*, prije potvrđene na Zapadu nego na Istoku. Sve ovo daje posebno mjesto hrvatskoglagoljskom amuletu među ostalim slavenskim amuletima i ističe njegovu važnost evropskih razmjera, jer je on dokaz upotrebe, pisanja i kompozicije amuleta hebrejsko-kršćanske tradicije latinsko-zapadnog podrijetla u vremenskom rasponu od 13—19. stoljeća.*

* *Napomena.* Dok se ova radnja štampala mogla sam se okoristiti člankom prof. K. M. Kyeba: *Една клетвена формула в старославянските ръкописи. Ricerche slavistiche XVII—XIX.* Roma 1970—1972, 313—321. Autor u radnji donosi 15 potvrda prema kojima se često u ruskim, srpskim, bugarskim i rumunjskim rukopisima izriče prokletstvo u ime 318 svetih otaca, koji su na I ekumenskom saboru god. 325. u Niceji osudili Arijevu nauku, na one, koji bi se usudili ukrasti ili zloupotrebiti dotični rukopis ili dokument. Prvi je ekumenski sabor bio od velikog značenja za cijelu Crkvu (Nicejsko vjerovanje), a Istočna crkva prema nekim ruskim zbornicima iz 16—17. st. komemorira 318 svetih otaca na sedmu nedjelju po Uskrsu.

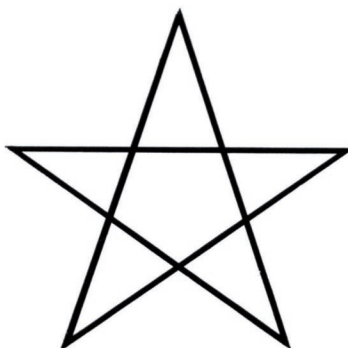
Prema tome istočni kletveni i egzorcistički tekstovi imaju izričite potvrde da se broj od 318 svetih otaca odnosi na sudionike I ekumenskog sabora. Broj od 360 u samo tri nama poznata zaklinjanja zapadnog podrijetla govore ili o pogrešnom prenošenju brojeva iz grčkih tekstova, ili se taj broj odnosi na crkvene oce iz VII ekumenskog sabora god. 787. u Niceji koji je odobrio štovanje slika i kipova, a time i opstanak amuleta u tim oblicima.

Sl. 1: Sv. Sisín ubija ženskog demona (po A. Grabaru)

Sl. 2: Transliteracija nacrtana amuleta

Sl. 3: Salomonov pečat (pentagram)

Sl. 4: Pločica s molitvama (amulet) iz 17/18. st. (po Hansmannu)

Handwritten text in a cursive script, likely a fragment of a document or amulet. The text is heavily obscured by a large, dark, irregular tear or shadow in the center, making much of the original content illegible. The visible portions of the text are arranged in approximately 15 horizontal lines. The script is dense and characteristic of historical handwritten documents.

Sl. 5: Odlomak amuleta iz Arhiva JAZU, IVa 80/17, 19 st.

POPIS IMENA VJEŠTICE IZ GLAGOLJSKIH I ČIRILSKIH NEIZDANIH LEGENDI

Legenda Hga illir. 11	Legenda IVa 80/17 IVa 8/26 JAZU	Čir. legenda Ib 140 JAZU	Koprivnički (Dujčevljevi) amulet
<ol style="list-style-type: none"> 1. Věšća 2. Mora 3. Šedrotica 4. Ljutodě 5. Idolié 6. Ur'sica 7. Mice'nica 8. Tvrđodolié 9. Ubogaé 10. Is'nod'nica 11. Izvodnica 12. Ljutica 13. S'metiš'nica 14. Vihrnica 15. Napast'nica 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Viška 2. Medvidica 3. Vadnica 4. Trdija 5. Vil 6. Vadnica 7. Mišnica 8. Drivodilnica 9. Uboica 10. Ishodnica 11. Otravnica 12. Luča (Lončar?) 13. Slivnica 14. Gorica 15. Marčenica 16. Vila 17. Vitnica 18. Sedmica 19. Vitusal dijavalski 20. ka moj blud čine 21. ki ludi svadut 22. ki dicu davu i kredu 23. ki višinu vide 24. ki nero[fej]nu dicu 25. k[i] nero[fej]nu dicu i vila moreška 26. padnica i gorom tako da se budu ludi čudili (ludem) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mora 2. Věštica 3. Vizusa 4. Mamakarila 5. Čiana 6. Evegeloša 7. Navarždulija 8. Živi ognj 9. Pladnica 10. Detodavica 11. Uzimamladencem mlěko 12. Prěbstiji diavolb 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Veštica i Rezačica 2. Oblicanica Bretnica 3. Preblizanica Neruša 4. Mudrina včumara 5. Kleveta sina 6. Glubina vila 7. Sana sinaj 8. Vara sinaina 9. Subina udnica 10. Mesečina klevetnica 11. Bludnica meretimora 12. Kleta iasina 13. Saulb tvota 14. Anesigo vtunb 15. Moro zla 16. Iraulb satana 17. Mrelatinb ubica 18. Zlatelica prostrel 19. Kletnica strašnica 20. Kropica tiesto 21. Prosteonb strašnihb

Summary

THE CROATIAN GLAGOLITIC AMULET OF THE SISIN AND ST. MICHAEL TYPES

The Croatian amulet, *written* in Glagolitic, consists of eleven enumerated texts, all having the *same* prophylactic character. Namely they ask protection from the devil for the family of a certain Matêv, Mihela and their children. The explanation of the *drawn* amulet stresses its protective power against any devil's or man's evil doings or against bad weather.

Studying the text of the Croatian Glagolitic Amulet, the author tried to trace origin back to its protograph (namely in Greek and Latin), to find a place for the C.G.A. within the Slavonic Amulet heritage and to confirm, if possible, the opinion of the Croatian glagolitic bibliographers concerning the time and place of its origin.

Although the author did not find a full form for any of the texts, for some of them she could point out the similarity existing in the *older* texts. Thus the beginning of the C.G.A. (I), namely the invocation which praises the great personalities of the Old Testament, might be an allusion to the ancient amulets from the Egyptian papyruses. They often begin with a hymn to the Nile and an invocation to Isis, Artemis and Sabaoth. The texts (II, III, VII, VIII, IX) with the prayers and conjurations are similar to the texts of the Latin liturgical and ritual books. Only the prayers said at the difficult child-birth (XI) can be found in the Western Latin Rituals of the 12th century and in the Eastern Services of the 15th century. Otherwise the text X namely *The Twelve True Words*, is fully preserved and has enriched *later* European poetry (German, French, Italian, Roumanian, Polish, Czech, Russian, Slovene and Croatian), widely known since the 16th century.

The core of the Croatian Glagolitic Amulet contains two legends of the Sisin and Michael types in which a woman-demon *strangles* small children. When St. Sisin and Michael the Archangel catch her and put her to torture, she repents of her evil doings and brings back the children safe and sound (Sisin type); in Michael-type legend she reveals her secret names and promises not to do any harm where the names of the two saints are written.

The motifs of the legend came to Europe from the East; the greatest number of variants are found among the Slavs: Bulgarians, Russians, Serbs, Croats, Roumanian Slavs (responsible for the Roumanian translation and modifications in the texts). The Roumanian investigator Professor *Hâsdêu* ascribes the authorship of these legends to the Bogomils, but *Gaster*, a German expert on Jewish amulet heritage points to the same motifs in the Hebrew Books from the eight century, A. D. The Russian investigator of old Russian literature *Veselovski* is in favour of *Gaster's* opinion since no Bogomil (neomani-chean) teaching has been found in these texts.

The Croatian Glagolitic legends of the Sisin and Michael types differ in some details from the known Greek and Slavonic counterparts. In the Sisin-type legend, the witch has a special name, *Navada*. She performs her evil deeds by night. She has already snatched six children from Sisin's sister Melestina (all the other legends have her correct name *Melitena*) who care-

fully shelters her seventh child in the house. When, because of a storm, her brothers seek refuge in their sister's home, she hesitates to open the door because she is afraid of Navada but not of Aner. *Aner*, in the rabbinical Hebrew and mediaeval manuscripts, is an angel of light. According to the Glagolitic legend of the Sisin type, Navada and Aner stand for two opposing forces: *Navada* for the power of darkness and the angel *Aner* for the power of light. This metaphor represents traces of Manichean dualism. In the legend of the *Michael* type the witch is metaphorically represented by the name of *Sterile Phthisis*. In her struggle with the angels, a new name, the angel Bar-hael, is introduced. His name is inscribed on the Jewish amulets and quoted in their mediaeval texts of the 13th century. In the explanatory note of a drawn amulet (V) in which God's names of a cabbalistic tradition are mentioned, we are cautioned that an angel brought King David the amulet from heaven. Therefore the legends of the Sisin and Michael types are *christianized* compositions which through Latin translations and modifications came into the Glagolitic amulet. In the text of the Croatian Glagolitic Amulet there are untranslated Latin words (*tronum*), slavonicized Latin words (*ursica*, *idolija*), Latin clauses written with Glagolitic characters (*San'tusъ Imor'talisъ reksъ pater omnipoten'sъ*) and finally clauses Latin by their structure.

The Glagolitic amulet prophylactic in character, together with Greek and Latin amulets, differ from their Slavonic counterparts. The former seek protection for father, mother and their children, while the Eastern Slavonic texts leave out the women's names and by it they show their proper specific customs and practices. Moreover the Croatian Glagolitic Amulet in its texts I, II, IV, VI, VIII mentions in the first place the names of the female saints who excelled in the struggle with the devils and then the names of the male saints who overcame the devils. We do not find it so in the Eastern Slavonic texts which avoid the mentioning of the name of a female saint.

In a series of female names of saints, *St. Ursula's* name comes first followed by the names of the Three Kings, their name order being: *Gaspar*, *Baltasar* and *Melchior* (contrary to the usual order: *Gaspar*, *Melchior* and *Baltasar*) in agreement with the name order of German codices. The cult of *St. Ursula* and the Three Kings, especially in the 13th century, passed from *Köln* to all the neighbouring countries and to Slovenia and Istria as well. The cult of *St. Jerome* is also connected with Istria. It was believed that *St. Jerome* was born at *Zrenj* near *Buzet* in Istria. His name does not figure as a popular means against the devils, but it was entered in the Croatian Glagolitic Amulet on account of the local Istrian cult. This is evidenced by the complete masses to him and Holy Office found *only* in the Istrian Glagolitic Codices of *Beram*.

The usage of vocabulary points more to the old Slavonic language tradition though with less innovations as far as dialect, morphology and syntax are concerned. The consistent writing of *ě* even where it has no etymologic *place* and not many instances of its reflex *e* and *i* indicate that the writing of our amulet was carried out in the North-West chakavian dialect. The paleographic aspect of the manuscript, the decorative motifs of initials, as well as the style of painting Christ's head all place the writing of the Croatian Glagolitic

Amulet in the Glagolitic centre of Northern Istria at the end of the 14th century or at the beginning of the 15th century. It is the place where the Breviary C.163 a/2 of Beram was written.

The Croatian Glagolitic Amulet of the Sisin and Michael types *shares* details with the other two Glagolitic amulets from the place *Sali* on Dugi Otok, (Northern Dalmatia).

These two belong to the beginnings of the 19th century — (Arch. JAZU, sign. IVa 80/26 and IVa 80/17) and appear only in the form of legends (with the names *Navada*, *Suhi dijaval* etc.). It secures for the Croatian Glagolitic Amulets a special place among the rest of Slavonic amulets and gives them an outstanding importance throughout Europe. The oldest Croatian Glagolitic Amulet confirms that the use, writing and composition of amulets is from the Eastern Hebrew-Christian tradition, while the Western Latin variants evolved during the period from the 13th to the 19th century although no original Latin text has been found so far.

Transliteracija hrvatskoglagoljskog amuleta tipa Sisin i Mihael

[a stupac]

[I] + ¹V' ime O(tь)ca + i S(i)na + i D(u)ha S(ve)tago am(e)nъ./
²Gl(a)va H(rьsto)va. Čelo Iliino. Oči Isaie pror(o)ka. Usta D(a)vid(o)va. Ezikъ/ ³i ustně Solomune. Pametъ Ven'eminova. Věra Avramo/⁴va. Kr'vъ Avelova. M(i)lostъ Iv(a)nova. Mirъ H(rьsto)vъ budi vs(a)gda s'/ ⁵simъ rabomъ b(o)žimъ Matěvomъ i Miheloju i sa v'sěmi dčt'mi/ ⁶eju v d(ь)ne i v' noći. I obrani e B(ož)e ot vs(a)kogo nasilovaniē d'ēval'ska/⁷go i prihoeniē zalago i d(u)ha nečistago moćiju tvoeju g(ospod)i Is(u)h(rьst)e S(i)ne/ ⁸B(og)a živago. I moćiju s(ve)tie d(ě)vi B(ogo)r(od)ice M(a)rie matere tvoe. I moćiju s(ve)t/⁹ie Katarini d(ě)vi i m(u)č(e)n(i)ce. I moćiju s(ve)tie Mar'garěti d(ě)vi i m(u)č(e)n(i)ce./ ¹⁰I s(ve)tie Ur'suli z družinoju ee. I s(ve)tie Eleni c(ěsa)r(i)ce. I vs(ě)hъ s(ve)tihъ anj(e)lъ i a/¹¹rh(a)nj(e)lъ. Patriēr'hъ. I pr(oro)kъ. Ap(osto)lъ. M(u)čenikъ. Isp(o)v(ě)dnikъ. I d(ě)vъ. I vs(ě)hъ s(ve)tihъ b(o)ž/¹²ihъ. + V' ime O(tь)ca + i S(i)na + i D(u)ha S(veta)go am(e)nъ.

[II] M(o)l(i)t(a)vъ ot Nastavi./ ¹³S(ve)ti Sisine ti esi istrъgalъ/ ¹⁴is' plěcu i z' grtana vragu .ž./ ¹⁵děti. ti s(ve)ti Sisine obr'zd/¹⁶ai tvoimъ strahomъ vraga d/¹⁷a slišec' ime tvoe ne imatъ obla/¹⁸sti d(u)hъ zali na sihъ rabih'/ ¹⁹b(o)žihъ Matěvomъ i Miheloju/ ²⁰ni na v'sěhъ dčtehъ eju. Moćiju/ ²¹s(ve)tie d(ě)vi B(ogo)r(od)ice M(a)rie matere/ ²²G(ospod)a n(a)šego Is(u)h(rьst)a. I moćiju s(ve)tie/ ²³Katarini d(ě)vi i m(u)č(e)n(i)ce. I moćiju/ ²⁴s(ve)tie Mar'garěti d(ě)vi i m(u)č(e)n(i)c/²⁵e. I moćiju s(ve)tie Ur'suli z dru/²⁶žinoju ee. I moćiju s(ve)tie Eleni/ ²⁷c(ěsa)r(i)ce. I moćiju s(ve)t(a)go Mihovil/²⁸a arh(a)nj(e)la. I moćiju s(veta)go Kuz'm/²⁹i i Dom'ēna. I moćiju s(veta)go Eroni/³⁰ma prozvitera. I moćiju s(ve)t(a)go/ ³¹Ilie č'stnago pror(o)ka. I moćiju/ ³²s(veta)go Jurê m(u)č(e)n(i)ka. I vs(ě)hъ s(ve)tihъ/ ³³b(o)žihъ. + V' ime O(tь)c(a) + i S(i)n(a). + /

[III] ³⁴Zaklinaju te nečisti d(u)še. i zaprěcaju ti ulože/ ³⁵vraže d(u)-še zali. + Zaklinaju te B(ogo)mь O(tь)c(e)mь/ ³⁶+ i S(i)nomь + i D(u)h(o)mь S(ve)timь. + Zaklinaju te/ ³⁷s(ve)toju d(ě)voju B(ogo)-r(odi)ceju M(a)rieju materiju G(ospod)a n(a)šego Is(u)/³⁸h(rьst)ja. i vs(ě)mi s(ve)timi i s(ve)ticami b(o)žimi. + Zakl/³⁹inaju te vs(ě)mi s(ve)timi i s(ve)ticami i iz'branimi b(o)/⁴⁰žimi iže ot v(ě)ka B(og)u ugodili sutь i kr'viju svoeju kr'sčeni/ ⁴¹sutь. + Zaklinaju te vs(ě)mi s(ve)timi anj(e)li i arh(a)nj(e)li./ ⁴²Mihovilmь. Gabrielomь. Rafealomь. + Zaklinaju tь /⁴³těmь B(ogo)mь iže vsa ot ničesože sl(o)-vomь svoimь stv(o)rilь estь./ ⁴⁴+ Zaklinaju te tьmь B(ogo)mь ki ěvi se Moisěju v' kupině gorimě./ ⁴⁵+ Zaklinaju te tьmь B(ogo)mь ki s(i)ni iz(dravi)l(e)vi skozč Čr'mnoe more prove/⁴⁶de. + Zaklinaju te tьmь B(ogo)mь ki slěpu roenu oči otvori. +/ ⁴⁷Zaklinaju te tьmь B(ogo)mь ki Lazara ot groba vskrěsi .g.to [četvrto] dne/⁴⁸vnaگو juže smr'deća. + Zaklinaju te v'seju op'ćinoju s(ve)toju b(o)žieju. I s/⁴⁹udnimь d(ь)nemь. I sln'cemь. I lunu. I zvězdami n(e)b(e)skimi. I tris'komь. I gro/⁵⁰momь. i .i. i .g. mi [dvadeset i četirim] starěšiniami i vsu tainu b(o)žiju. + Zaklinaju te/ ⁵¹těmь B(ogo)mь ki no-gama svoima po moru hodi i ne omoči se. + Zakli/⁵²naju te .z.ti [deveti] grьmećimi blis'kani strašnago O(tь)ca i c(ěsa)ra neizrěčena/⁵³go. + Zaklinaju te .z. satь [devet satь — devet stotina] čini anj(e)lskihь. Zaklinaju te/ ⁵⁴.ž.mimi [sedmimi] obrazi i d(u)hi B(og)a živago i c(ěsa)ra neizrěčenago. + Za/⁵⁵klinaju te drěvomь tainimь imže voda proražena bistь. +/ ⁵⁶Zaklinaju te tьmь B(ogo)mь iže se rodi ot d(ě)vi M(a)rie. i t(e)be v' plačju/ ⁵⁷věč'nomь postavi + Zaklinaju te tьmь B(ogo)mь iže v(a)sь i [sil]/⁵⁸u v(a)šu na križi viseć' popra. + Zaklinaju te tьmь B(ogomь iž)/⁵⁹e te z' visoti n(e)b(e)skie s'vrěči s'tvori v' glubini i v' propasti/ ⁶⁰tam'nie. i t(e)be nerazdrušnimь uzami svezavь i v' mukahь/ ⁶¹věčnihь postavi te. + Zaklinaju te vs(ě)mi s(ve)timi sila/⁶²mi neb(e)skimi. i s(ve)timi anj(e)li i arh(a)nj(e)li. Herofimi. I serafimi. Tr/⁶³oni. I g(ospo)dьstvi. Načela. Vlasti. Krěposti knež'stva. i .i. i/ ⁶⁴.g. [24] starěšini. I vse s(ve)te sili n(e)b(e)skie. I oblasti. I vsi s(ve)ti/ ⁶⁵patriēr'si. Pror(o)ci. Prav(a)dnici. Ap(o)stoli. Mučenici. I isp(o)v(ě)dnici./ ⁶⁶I d(ě)vi. I s(ve)tie i věr'nie v'dovi. I e(van)j(e)listi. I v(ь)sь dvorь s(ve)ti n(e)b(e)ski./ ⁶⁷i ugodnici b(o)ži. i .n. i .b. [72] uč(e)n(i)kovь b(o)žihь. I vs(ě)mi s(ve)timi i s(ve)tica/⁶⁸mi b(o)žimi. + Zaklinaju te s(ve)toju mukoju S(i)na b(o)žie i s(ve)timь ras'/⁶⁹petiemь ego. I s(ve)timь pogrebeniemь. I s(ve)timь vskr'seniemь ego./ ⁷⁰I s(ve)timь vzněseniemь ego na n(e)b(e)sa. I s(ve)timь prišastiemь D(u)ha/ ⁷¹S(veta)go paraklita. eg(o)že poslati račilь estь uč(e)n(i)komь svoimь./ ⁷²+ Zaklinaju te .r. i .k. i .g.

tisuća [144.000] ml(a)děňci iže za ime s(ve)toe/ ⁷³H(ръsto)vo iz'b'eni
 sutъ i kr'viju svoeju kr'š'eni sutъ. I grobomъ b(o)žimъ./ ⁷⁴i .t. i .e.
 desetъ [tristo i šestdeset] o(ta)съ s(ve)tiň. + Zaklinaju te těmъ B(o-
 go)mъ ki Petr/⁷⁵u pogrězajuću des'nicu svoju prostrě. + Zaklinaju
 te B(ogo)mъ/ ⁷⁶Avraamlimъ + B(ogo)mъ Isakovlimъ + B(ogo)mъ
 Iěkovlimъ. + Zaklin/⁷⁷aju te těmъ B(ogo)mъ ki zaprěti větru i mo-
 ru i bistъ tišina v(e)liě./ ⁷⁸t(a)ko i ti vraže sotonu i navado trepeče
 běži i utěšai ot sego/ ⁷⁹raba b(o)žie Matěva i Miheli i ot vsěhъ děti
 eju. Moćiju s(ve)ti/⁸⁰e d(ě)vi B(ogo)r(odi)ce M(a)rie matere G(ospo-
 d)a n(a)šego Is(u)h(ръst)a. I moćiju s(ve)tago Mihovil/⁸¹a arh(a)nj(e)-
 la. I s(veta)go M(a)těě ap(osto)la i e(van)j(e)lista. I s(veta)go Eroni-
 ma prozvit/⁸²era. I s(veta)go Kuz'mi i Dom'ěna. I s(veta)go Ilie
 č(ъ)stnago pror(o)ka. I s(veta)go Jurě/⁸³mučenika. I vsih' s(ve)-
 tiň b(o)žihъ. + V' ime O(tъ)c(a) + i S(ina) + i D(u)ha S(veta)go./

[IV] ⁸⁴S(ve)ti Sisinъ Sisinosъ Sikinorъ Sikisanorъ Těodor'./ ⁸⁵G(os-
 pod)i B(o)že moi poslav' e na svoe orudie i pridu br(a)tiě⁸⁶ i obrětoše
 sestru svoju v' gorě. i vazvaše ju i rě/⁸⁷še ei. Sestro n(a)ša Melestino
 otvori n(a)mъ vrata êko ve/⁸⁸lika zima estъ i něstъ kadě gl(a)vi pod'-
 kloniti. Ot/⁸⁹večav'si s(ve)ta Meles'tina i r(e)če imъ. Br(a)tiě moě
 dragaě/ ⁹⁰otvoru v(a)mъ vrata da boju se vraga moego Navadi a ne/
⁹¹vrata Aneriju êko iz'ěst' mi .e. [6] otrokъ ml(a)děň(ъ)съ. Tъgda ot/
⁹²věčajuće i rěše ei br(a)tiě ee. m[i] se pokusimo ugoniti vraga tvo/
⁹³ego Navadi a ne vrata Aneriju. Tagda sestra otvori nim' edn/⁹⁴u
 ruku vrata. i tagda se vragъ pod' kon'sko kopito pod'mača./ ⁹⁵I se-
 stra skuha imъ večeru i prostri imъ postělju i položi/ ⁹⁶br(a)tiju
 svoju s'patъ. I v' polunoći vsprěnuv'si ot sna s(ve)ta Me/⁹⁷les'tina
 i obrěte dite svoe mr'tvo. tagda v'zapi i r(e)če/ ⁹⁸imъ. br(a)tiě moě
 dragaě rěň v(a)mъ otvoru v(a)mъ vrata da boju s/⁹⁹e vraga moego
 Navadi a ne vrata Aneriju. i ča rěň to mi i/ ¹⁰⁰bistъ. Br(a)tiě že
 vskočiše se i vzdvigoše ruki svoe kъ B(og)u s'/¹⁰¹voemu i v'sedoše
 na kone svoe. i načeše koni ihъ dihati pl/¹⁰²amenemъ oġan'nimъ
 vraga goneće. I utak'nuše kupinu i rěše/ ¹⁰³ei. drěvo b(o)žie vidě
 li tamo vraga leteća. ona že re/¹⁰⁴če ne viděň' g(ospod)i. Oni že pro-
 kleše ju i rěše ei. Gdě ti estъ kor/¹⁰⁵ěň tu i vrěň tvoi da budetъ.
 I utak'nuše vrbu i rěše ei./ ¹⁰⁶drěvo b(o)žie vidě li tamo vraga le-
 teća. i r(e)če ne viděň'/ ¹⁰⁷g(ospod)i. oni že prokleše ju i rěše ei.
 [R]astí na mokri z(e)mli a bez' plo/¹⁰⁸da. I uprosiše kum'parisa i rě-
 še emu. drěvo b(o)žie vidě li/ ¹⁰⁹tamo vraga leteća. I r(e)če viděň'
 g(ospod)i pod' ostrviju letiše/ ¹¹⁰i dite nesiše. i bl(agoslo)više i. I
 utak'nuše mas'linu i rěše ei. d/¹¹¹rěvo b(o)žie vidě li tamo vraga lete-

ča. I r(e)če viděh' g(ospod)i/ ¹¹²po srěde mora pučini. i bl(agoslo)više
 ju i rěše ei. Tvoi plodъ d/¹¹³a dastъ s(vě)tlostъ. i da vaz'met' se ot
 nego s(ve)to kr'sěčenie kriz'ma/ ¹¹⁴i olěi. A oni s'sedoše s' koni svoih'
 i poocutiv' e vragъ i s'tvori se/ ¹¹⁵ribu. a oni ob'vręgoše ga .ž. mimi
 [sedmimi] udicami i mrižami i êše ga i i/¹¹⁶zvlěkoše vraga na suho.
 i rěše emu. Kamo hotěše uběžati nepriê/¹¹⁷z'ni n(a)ša. n(a)še sestri
 ml(a)děňse požr'vъ. bljui ča esi požr'ľ. A on'/ ¹¹⁸reče imъ a z'bljui-
 te vi mlěko materino ko sasali este ot ma[te]/¹¹⁹re v(a)še. A oni udri-
 še se trimi prsti v' prsi svoe i izbljuva/¹²⁰še mlěko materino přěd'
 nim'. i tada iz'bljuva vragъ ml(a)d/¹²¹ěncъ ke požr'ľ běše. A oni
 rěše emu č'to ti.....nepri/¹²²ěz'ni n(a)ša. n(a)še sestri
 ml(a)děňc...../¹²³se imъ gl(agol)e ne pogubite me a da
 vam' se kl'nu. Tako mi sila/ ¹²⁴s(ve)tie Troice i těhъ četirěh' stl'pi iže
 z(e)mlju podъdr'žetъ/

[b stupac]

¹Matěi. Mar'ko. Luka. Iv(a)nъ.
²da kadě ljubo imena va
³ša pisana budutъ.
⁴ili čtena tu da
⁵ne budu dostoi
⁶na priti k' simъ ra
⁷bomъ b(o)žimъ Ma
⁸těvu i Mihe
⁹li ni ka vsě
¹⁰mъ dětemъ eju.
¹¹Moćiju tvoeju
¹²G(ospod)i Is(u)h(ręst)e S(i)ne
¹³B(og)a živago.
¹⁴I moćiju s(ve)tie
¹⁵d(ě)vi B(og)r(odi)ce M(a)rie
¹⁶matere G(ospod)a n(a)š
¹⁷ego Is(u)h(ręst)a. I moć
¹⁸iju s(ve)tie Katar
¹⁹ini d(ě)vi i m(u)č(e)n(i)ce.
²⁰I moćiju s(ve)tie Mar'g
²¹arěti d(ě)vi i m(u)č(e)n(i)ce.
²²I moćiju s(ve)tie Ur'suli z d
²³ružinoju ee. I moćiju s(ve)tie Ele

[V] + Věimo da sie da/
 sie (!) zn(a)menie pri/
 neseno bistъ/
 anj(e)lomъ kъ/
 D(a)vidu c(ěsa)ru
 v' Er(u)s(o)l(i)imъ. e/
 gda bora/
 še se s' ne/
 priê(t)e)li/
 svoimi./
 i sie zn(a)/
 menie v/
 el'mi [po]/
 maga č(lově)ku/
 protivu/
 vsěmъ s't/
 varemъ d'/
 ěvlimъ. i pro/
 tivu gromu./
 i protivu las'/
 tivu nepriê(t)lu/
 i protivu čaremъ za/
 limъ i protivu ogrdbě
 zaloi./

²⁴ni c(ěsa)r(i)ce. I moćiju s(ve)tie Lucie d(ě)vi i m(u)č(e)n(i)ce. I moćiju s(veta)go Mihovi/²⁵la arh(a)n(j)e)la. I s(veta)go M(a)těē ap(osto)la i e(van)j(e)lista. I moćiju s(veta)go Eronima/²⁶prozvitera. I s(veta)go Ilie čьstnago pror(o)ka. I s(veta)go Jurĕ m(u)č(en)ika. I moć/²⁷iju s(veta)go Vida m(u)č(e)n(i)ka z družinoju ego. I s(veta)go Kuz'mi i Dom'ěna. I s(veta)go/²⁸Mikuli b(i)sk(u)pa i isp(o)v(ě)dn(i)ka. I vs(ě)h s(ve)tih' b(o)žihъ. + V' ime O(ъ)ca. + i S(ina).

[VI] ²⁹Sl(a)veći B(og)a az sušica neplododovita (!) sve/³⁰žu is' korene mladostъ i junostъ muž'ski polъ i/³¹žen'ski. přehoju k(a)ko z'miē i k(a)ko musika i k(a)ko gol/³²ubica. i k(a)ko medvidica. i k(a)ko psica čr'na i lju/³³ta. i togo vsego roda silněša es(a)mъ i iz/³⁴gublaju předobruju dětъ ljudemъ. i zato se/³⁵slišu nastav'nica. Kada se rodi Sl(o)vo b(o)ž/³⁶ie ot d(ě)vi M(a)rie D(u)homъ S(ve)timъ idohъ tamo da bi/³⁷h' e pogubila. i ēše me herofimi i serafimi./ ³⁸Mihaelъ. Gabrielъ. Rafaelъ. Bar'haelъ i v'/³⁹sadiše me v' uža zelěz'na (!) i mučíše me ve/⁴⁰l'mi ljuto. i m(o)lih' se imъ da mi polah'če a da vam' se kl'nu. Da ka/⁴¹dě ljubo imena v(a)ša pisana budutъ ili čtena tu da ne po/⁴²gub'lju roena ni neroena. I r(e)če arh(a)n(j)e)lъ Mihovilъ. živъ G(ospod)ъ B(og)ъ moi/⁴³ki estъ na n(e)b(e)si i na z(e)mli. hoću te uprositi da mi pověši ime i/⁴⁴číslo rodu tvoemu d'ěvle. I r(e)če d'ěv(ъ)lъ prvo estъ rodъ moi vě/⁴⁵š'a .b. [2] Mora .v. [3] Š'edrotica .g. [4] Ljutoděē .d. [5] Idoliē. .e. [6] Ur'sica/⁴⁶ž. [7] Miseč'nica .z. [8] Tvrđodoliē .z. [9] Ubogaē .i. [10] Is'hod'nica .aī. [11]/⁴⁷Izvod'nica .bī. [12] Ljutica .vī. [13] S'metiš'nica .gī. [14] Vihr'nica .dī. [15] Na/⁴⁸past'nica napadajući tarě bēdu tvorimъ č(lově)komъ. I sliš/⁴⁹avъ to Mihovilъ arh(a)n(j)e)lъ počudiv' se i r(e)če. tēm' te zakl/⁵⁰inaju t(e)be vraže sotonu i navado i vsa ta tvoē tam'na ime/⁵¹na + B(og)o)mъ O(ъ)c(e)mъ + i S(i)nomъ + i D[uhomъ] S(ve)timъ. I ognemъ i s(ve)tu vo/⁵²du da ne imaši oblasti d(u)še zali na sihъ [na] raběhъ b(o)ž/⁵³ihъ Matěvomъ i Miheloju ni na . . hъ dētehъ . . . Moćiju s(ve)tie/⁵⁴d(ě)vi B(og)o(r)odi)ce M(a)rie matere G(ospod)a n(a)š(e)go . . . I moćiju s(ve)tie Katarini/⁵⁵d(ě)vi i m(u)č(e)n(i)ce. I moćiju s(ve)tie Mar'[garěti] d(ě)vi i m(u)č(e)n(i)ce. I s(ve)tie Ur'suli/⁵⁶z' družinoju ee. I s(ve)tie Eleni c(ěsa)r(i)ce. I s(ve)tie Lucie d(ě)vi i m(u)č(e)n(i)ce. I s(veta)go/⁵⁷Mihovila arh(a)n(j)e)la. I s(veta)go M(a)těē ap(osto)la i e(van)j(e)lista. I s(veta)go Eronima/⁵⁸proz'vitera. I s(veta)go Ilie čast'nago pror(o)ka. I s(veta)go Jurĕ m(u)č(e)n(i)ka. I s(veta)go/⁵⁹Kuz'mi i Dom'ěna. I vsihъ s(ve)tihъ b(o)žihъ. + V' ime O(ъ)c(a) + i S(ina) + i D(u)ha/

[VII] ⁶⁰Bl(agoslove)nie s(ve)tiĥ patriâr'ĥĥ + i poč'tenie s(ve)tiĥ pror(o)kĥ + / ⁶¹Věra ap(osto)lovĥ. + Muka s(ve)tiĥ m(u)č(e)n(i)kĥ + Služba isp(o)v/⁶²ědnikovĥ. + Čistota s(ve)tiĥ d(ě)vĥ. + I v'zdr'žanie/ ⁶³vsěĥ s(ve)tiĥ vdovĥ. i s'kozi moe grěšnika m(o)lenie vsi/⁶⁴s(ve)ti b(o)ži zastupite i. m(o)l(it)vi i prošeniě vs(ě)ĥĥ s(ve)tiĥ/⁶⁵b(o)žihĥ budite š' nimi v' pomiš'leni i v' govoreni i v vs(a)ko vrě-/⁶⁶me v d(ĥ)neĥĥ ihĥ i v noći i s'pečimĥ i b'dećimĥ i v' miš'leni B(o)ž)e budi/ ⁶⁷imĥ v' pomoć. I da anj(e)ĥ vraži ne sablaz'nitĥ ihĥ ni ihĥ v' grě/⁶⁸ĥĥ pripravitĥ. na anj(e)ĥ B(og)a vs(e)m(o)gućago budi vs(a)gda š' nimi. Am(e)nĥ.

[VIII] ⁶⁹Se zn(a)menie živago B(og)a v(ě)kivěč(ĥ)n(a)go Trois'tva. + Zn(a)menie vĥ/⁷⁰kivěč(ĥ)n(a)go sp(a)sitela Is(u)h(rĥst)a + Zn(a)menie visini n(e)b(e)skie bud/⁷¹i vs(a)gda š' nimi am(e)nĥ. + Zn(a)menie arh(a)nj(e)ĥ + Zn(a)menie patriê/⁷²r'ĥĥ. + Zn(a)menie pror(o)kĥ. + Zn(a)menie Petra i P(a)vla i vsěĥĥ ap(osto)lovĥ/ ⁷³b(o)žihĥ budi vs(a)gda š' nimi am(e)nĥ. + Zn(a)menie e(van)j(e)listĥ. + Zn(a)me/⁷⁴nie m(u)čenikĥ. + Zn(a)menie isp(o)vědnikĥ. + Zn(a)menie vs(ě)ĥĥ s(ve)tiĥ/⁷⁵d(ě)vĥ. + Zn(a)menie vs(ě)ĥĥ s(ve)tiĥ anj(e)ĥ. i vse op'ćini s(ve)tie b(o)žie./ ⁷⁶+ Zn(a)menie vs(ě)ĥĥ s(ve)tiĥ b(o)žihĥ budi vs(a)gda š' nimi am(e)nĥ. + / ⁷⁷Zn(a)menie tronumĥ b(o)žie i vsego dvora b(o)žie. + Zn(a)menie govor/⁷⁸ećihĥ i sědećihĥ na přestolěĥĥ i v' pitani .bĭ. [12] kolěnom a iz(dravi)l(e)-v/⁷⁹oma. A(lelu)ê. + Obarui B(o)ž)e raba tvoego Matěva i Miheli i v'su/ ⁸⁰děť eju ot vs(a)kogo nahoda zalago i prihoeniě zalago i d(u)h/⁸¹a nećis'tago. Moćiju tvoeju G(ospod)i Is(u)h(rĥst)e S(i)ne B(og)a živago. I moćiju/ ⁸²s(ve)tie d(ě)vi B(ogo)r(od)ice M(a)rie matere tvoee. I moćiju vs(ě)ĥĥ s(ve)tiĥ tvoiĥ'/ ⁸³anj(e)ĥ i arh(a)nj(e)ĥ. patriâr'ĥĥ. i pror(o)kĥ. ap(osto)ĥ. m(u)čenikĥ. isp(o)v(ě)dnikĥ. i/⁸⁴d(ě)vĥ. i vs(ě)ĥĥ s(ve)tiĥ tvoiĥĥ. + V' ime O(ĥ)c(a) + i S(i)na + i D(u)h(a) S(veta)go Am(e)nĥ./

[IX] ⁸⁵Ti tvari d'ěvla hodi daleko ot sego mĥsta kadě/ ⁸⁶estĥ listĥ si. sadě bo esta .bĭ. [12] ap(osto)la i .g. [4] e(van)j(e)lisĥ/⁸⁷ti ki obarujutĥ sihĥ rabĥ b(o)žihĥ Matěva i Mihel/⁸⁸i i v'su děť eju ot vsakogo nasilovaniě d'ěv(ĥ)ĥ/⁸⁹skogo. i ot vs(a)koe zaloe napasti. moćiju s(ve)tie d(ě)vi B(ogo)r(od)ice M(a)rie matere/ ⁹⁰G(ospod)a n(a)šego Is(u)h(rĥst)a. I moćiju s(ve)tie Katarini d(ě)vi i m(u)č(e)n(i)ce. I moćiju s(ve)tie Ma/⁹¹r'garěti d(ě)vi i m(u)č(e)n(i)ce. I s(ve)tie Ur'suli z' družinoju ee. I s(ve)tie Eleni/ ⁹²c(ěsa)r(i)ce. I s(veta)go Eronima proz'vitera. I s(veta)go Ilie č(ĥ)stnago pror(o)ka. I s(veta)go Jurĥê/

⁹³m(u)č(e)n(i)ka. I s(veta)go Kuz'mi i Dom'êna. I v'sih' s(ve)tihъ b(o)žihъ. + V' ime O(tъ)ca./ ⁹⁴+ i S(i)na + i D(u)ha S(veta)go am(e)нъ.

[X] ¶ *Věimo i rozuměimo da ove be/⁹⁵sedi i ovo pisanie estъ protivu vsěm' děmunomъ i protiv/⁹⁶u vilamъ. i protivu misecu ki otroč'cembъ š'kodit' im i č(lově)ki./* ⁹⁷Se sutъ imena .bī. [12] riči s(ve)tihъ i pravih'. Edinъ estъ B(og)ъ iže/ ⁹⁸stv(o)ri n(e)bo i z(e)mlju i v'sa êže sutъ v' nih' .b. [2] tab'lě esta s'/⁹⁹tarago zakona Moiséê. .V. [3] muži patriêr'si sutъ. Avraam'/ ¹⁰⁰Isakъ. Iêkovъ. .G. [4] sutъ e(van)j(e)listi. M(a)těi. Mar'ko. Luka. Iv(a)нъ. .d. [5] e(stъ)/ ¹⁰¹ranъ G(ospod)a n(a)šego Is(u)h(rъst)a. .e. [6] vodonosъ bě v' Kaně galilěis'čei./ ¹⁰².ž. [7] e(stъ) radosti b(la)ž(e)nie d(ě)vi M(a)rie. .z. [8] e(stъ) bilo pr(a)v(a)dnihъ d(u)šъ v' kov'/¹⁰³čezě Noe i s(i)ni ego. .z. [9] e(stъ) kori an'j(e)lskih' .i. [10] e(stъ) zapovědi Moiséê./ ¹⁰⁴.aī. [11] stl'pi er(u)s(o)l(i)mskihъ .bī. [12] ap(osto)li G(ospod)a n(a)šego Is(u)h(rъst)a .V. [3] krali/ ¹⁰⁵sutъ iže pozdraviše G(ospod)a n(a)šego Is(u)h(rъst)a mlada. to sutъ/ ¹⁰⁶Gaš'par'. Bal'dasar' Mel'hiorъ. H(rъst)ъ č(lově)къ stvoreнъ bis(i) iskonі/ ¹⁰⁷bě sl(o)vo. H(rъst)ъ č(lově)къ stvoreнъ bis(i) i sl(o)vo bě u B(og)a. + H(rъst)ъ č(lově)къ stvoreнъ bis(i)/ ¹⁰⁸i B(og)ъ bě sl(o)vo. + H(rъst)ъ čl(ově)къ stvoreнъ bis(i) i se bě is'konі u B(og)a.

[XI] ¶ *Aš'ê ka/ ¹⁰⁹žena ne možetъ roditi ditete piši sie. S(ve)ta M(a)riê ro/¹¹⁰di G(ospod)a n(a)šego Is(u)h(rъst)a bez' tugi i bez' bolěz'ni i Elisavta rodi/ ¹¹¹Iv(a)na Krstit(e)la t(a)ko i siê žena êže imatъ m(o)l(it)vi sie rodi/ ¹¹²otročeta svoê bez' tugi i bez' bolěz'ni izidi vanъ čedo/ ¹¹³H(rъst)ъ te zove ki Lazara z'vaše izidi vanъ čedo es li dě/¹¹⁴tičъ ili děvičica v' ime s(ve)te M(a)rie H(rъst)ъ te zove ki Laza/¹¹⁵ra zvaše. pomeni G(ospod)i s(i)ni edom'skie v d(ъ)нъ er(u)s(o)l(i)msкъ g(la)go)ljuće/ ¹¹⁶is'taš'êaite is'taš'êaite. + V' ime O(tъ)ca + i S(i)na + i D(u)ha/ ¹¹⁷S(veta)go Am(e)нъ.*

Drugo e(stъ) ka bi žena ne mogla roditi pošap'ci ei/ ¹¹⁸v' uho des'no ovu rěč' .v. [3] kratъ. Č(lově)če H(rъst)ъ te zove. s(vě)тъ te/ ¹¹⁹žele. poidi vanъ čedo. + V' ime O(tъ)ca + i S(i)na + i D(u)ha/ ¹²⁰S(veta)go Am(e)нъ. + Gaš'parъ + Baldasar' + Mel'hiorъ./ ¹²¹Tu r'ci e(van)j(e)lě iskonі bě sl(o)vo.